HITZAK LEGE

EUSKARAZKO TESTU JURIDIKOAK HISTORIAN ZEHAR

BIZKAIKO FORU BARRIA
V. MENDEURRENA 1526-2026 V CENTENARIO
FUERO NUEVO DE BIZKAIA

EUSKALTZAINDIA
REAL ACADEMIA DE LA LENGUA VASCA
ACADÉMIE DE LA LANGUE BASQUE

Bizkaia

BATZAR NAGUSIAK
JUNTAS GENERALES
BIZKAIA

AVD·ZEA
Academia Vasca de Derecho
Zuzenbidearen Euskal Akademia

AURKIBIDEA
ÍNDICE / INDEX

ERAKUSKETAREN AZALPENA 04
EXPLICACIÓN DE LA EXPOSICIÓN 05
EXPLICATION DE L'EXPOSITION 06
EXPLANATION OF THE EXHIBITION 07

ZER DA HITZAK LEGE 08
¿QUÉ ES HITZAK LEGE? 09
QU'EST-CE QUE C'EST HITZAK LEGE? 10
WHAT IS HITZAK LEGE? 11

ATALAK 12
SECCIÓN/PARTIES/SECTION

ALDEEN ARTEKO HARREMAN JURIDIKOAK 13
Textos jurídicos de las relaciones entre las partes
Les textes juridiques des relations entre les parties
Legal relations between the parties

TESTU PARAJURIDIKOAK 14
Textos parajurídicos / Textes parajuridiques
The parajuridical texts

ERAGIN KOLEKTIBOKO TESTU JURIDIKOAK 15
Textos jurídicos de influencia colectiva
Textes juridiques de portée collective
Legal texts of collective influence

25 DOKUMENTUAK 16-41
DOCUMENTOS/TEXTES/TEXTS

ERREFERENTZIAK - ESKER ONAK 42-43
REFERENCIAS/RÉFÉRENCES/REFERENCES

ARGITALPENA: Euskaltzaindia
EDICIÓN/ÉDITION

DISEINUA ETA MAKETAZIOA: On Time Ekoizpenak
DISEÑO Y MAQUETACIÓN/ CONCEPTION ET MISE EN PAGE

INPRIMAKETA: Digitarte
IMPRESIÓN/ IMPRESSION

2024

ERAKUSKETAREN AZALPENA

Euskararen Akademiak, Euskaltzaindiak, eta euskararen lurraldeetako erakunde legegileek, Eusko Legebiltzarrak, Nafarroako Parlamentuak, eta Arabako, Bizkaiko eta Gipuzkoako batzar nagusiek bat egin dugu euskaraz sorturiko testu juridikoen erakusketa ibiltari honetan.

Arlo pribatuan eta publikoan euskaraz sorturiko testu juridikoen lagina bildu du erakusketa honek, elkarrekin dugun ondarearen erakusle, zuzenbide idatzian euskarak historian zehar izan duen eta egun duen lekuaren zuzeneko testigu. Mendeetako ibilbide baten eta egungo egoeraren lekukoa duzu begi bistan.

Euskal hiztunek harreman juridikoetan euskara erabili dutela eta erabiltzen dutela azaltzen du argiro erakusketak: bai norbanakoen arteko harreman juridikoetan, bai norbanakoen eta administrazioen arteko harremanetan, bai administrazioek elkarrekin dituzten harremanetan; euskara eremu juridikoetan erabiltzen izan da, eta erabilera hori euskararen lurralde orotan eta askotariko mailetan gertatu izan da eta gertatzen ari da.

Eremu pribatuan zein esparru publikoan ere aurkitzen ditugu lekukotasunak:

ohitura-zuzenbidean, foru-zuzenbidean, oinordetza-zuzenbidean, familia-zuzenbidean, administrazio-zuzenbidean, merkataritza-zuzenbidean eta zuzenbide konstituzionalean, esate baterako.

Zuzenbidea *zuzen*etik dator. Bizitza honetan zuzen jokatu behar dela adierazi nahi da. Zuzena dena zuzen da, ekintzaren jasotzailea edonor izanik ere. Justizia edo zuzentzaren ikuspegi hori euskararen lurralde guztietako biztanleengan ageri zaigu. Horrela, bada, “nori berea, zuzenbidea”.

Hitzean oinarritutako zuzenbidearen oihartzuna dakarkigu erakusketak; eta hortik erakusketaren izena bera, HITZAK LEGE, horrela ulertu baitute mendeetan eta mendeetan euskal hiztunek. Zuzentasunak ez du oinarri idatzirik behar: hitza hitz. Hitz emanda, hitz emate horrek lotu egiten nau, hitzak behartu egiten nau. Horrela eta zuzentasun horren gainean eraiki izan ohi ziren euskararen lurraldeetako hiztunen ohitura juridikoak, urteetan eta urteetan.

Garrantzitsua da ikuspegi zabaleko erakusketa ibiltaria abian jartzea eta euskararen lurralde guztietara eramatea, Euskadiko Autonomia Erkidegora, Nafarroako Foru Komunitatera eta Akitania Berriko eskualdeko Euskal Elkargora, besteak beste, euskarak eremu juridikoan urteetan egin duen ekarria gizarteratzeko eta ezagutzera emateko.

Guk ordezkatzen ditugun erakundeok euskara dugu ondare, eta elkarrekin dugun ondasun honek uneko mugak eta denboraz denborako inguruabarrak gainditzen ditu. Horregatik, Euskaltzaindiak eta euskararen lurraldeetako ganbera legegileek, hau da, Eusko Legebiltzarrak, Nafarroako Parlamentuak, eta Arabako, Bizkaiko eta Gipuzkoako batzar nagusiek, elkar hartuta, bat egin dugu eta batera antolatu dugu erakusketa hau, herritarrei eta gizarteari ezagutzera emateko elkarrekin dugun ondare komuna.

EXPLICACIÓN DE LA EXPOSICIÓN

La Real Academia de la Lengua Vasca, Euskaltzaindia, y las instituciones legislativas de los territorios del euskera, el Parlamento Vasco, el Parlamento de Navarra, y las Juntas Generales de Álava, Bizkaia y Gipuzkoa, nos hemos unido en esta exposición itinerante de textos jurídicos creados en euskera.

Prueba del patrimonio que tenemos en común, la exposición recoge una muestra de textos del ámbito jurídico privado y público creados en euskera, testimonio fidedigno del lugar que el euskera ha ocupado y ocupa en el derecho escrito a lo largo de la historia. Testigo, al tiempo, de una trayectoria de siglos y de la situación actual.

Esta exposición nos enseña que las y los vascoparlantes han utilizado y utilizan el euskera en sus relaciones jurídicas: en los actos jurídicos entre individuos, así como en las relaciones entre particulares y administraciones, o entre las instituciones entre sí; este uso del euskera en ámbitos jurídicos se reproduce en todos los territorios del euskera y en muy diversos niveles.

Contamos con testimonios tanto en el ámbito público como en el privado: en derecho consuetudinario, derecho foral, derecho sucesorio, derecho de familia, derecho administrativo, derecho mercantil y derecho constitucional, por citar algunos ejemplos.

Derecho viene del latín *directus*, recto, del mismo modo que en euskera, *zuzenbidea* deviene de *zuzen*, recto. En ambos casos se trata de expresar la necesidad de actuar correctamente en esta vida. Lo justo es justo, —*zuzena dena zuzen da*—, cualquiera que sea el destinatario de la acción. Esta visión de la justicia y del derecho se manifiesta en los habitantes de todos los territorios del euskera; así, justicia es dar a cada cual lo suyo ("nori berea, zuzenbidea").

La exposición nos trae ecos de un derecho basado en la palabra, de ahí el propio nombre de la exposición, HITZAK LEGE, pues así lo han entendido durante siglos y siglos los vascohablantes. La justicia no necesita fundamento escrito: "la palabra es la palabra". La palabra dada es ley; la palabra es un compromiso que me ata, la palabra me obliga. Así y sobre esa justicia se construyeron a través de los años las costumbres jurídicas de los hablantes del euskera.

Es importante que esta exposición itinerante de amplia perspectiva se haya puesto en marcha y vaya a ser llevada a todos los territorios del euskera, a la Comunidad Autónoma de Euskadi, a la Comunidad Foral de Navarra y a la *Communauté Pays Basque* de la región de Nueva Aquitania, para, entre otras cosas, socializar y dar a conocer la aportación realizada por el euskera a lo largo de los años en el ámbito jurídico.

Las instituciones a las que representamos tenemos el euskera como bien patrimonial, y este patrimonio compartido desborda los límites coyunturales y las circunstancias temporales.

Por ello, Euskaltzaindia y las cámaras legislativas de los territorios del euskera, el Parlamento Vasco, el Parlamento de Navarra, y las Juntas Generales de Álava, Bizkaia y Gipuzkoa, nos hemos unido para organizar conjuntamente esta exposición con el objetivo de dar a conocer a la ciudadanía y a la sociedad el patrimonio común que compartimos.

EXPLICATION DE L' EXPOSITION

L'Académie royale de la langue basque Euskaltzaindia et les institutions législatives des territoires de langue basque, le Parlement basque, le Parlement de Navarre et les Députations d'Alava, de Biscaye et du Guipuscoa se sont réunis pour vous proposer cette exposition itinérante de textes juridiques écrits en basque.

L'exposition présente un ensemble de textes juridiques produits en basque dans la sphère publique ou privée, preuves de notre héritage commun et témoignages directs de la place occupée par la langue basque dans le droit écrit, à travers l'histoire comme aujourd'hui. Vous aurez sous les yeux le témoignage à la fois d'un parcours séculaire et de la situation actuelle.

Cette exposition montre que les bascophones ont utilisé et utilisent encore le basque dans leurs relations juridiques : dans les actes juridiques entre particuliers, mais aussi dans les relations entre les particuliers et l'administration ou dans les relations entre institutions. Cet usage du basque dans les domaines juridiques s'est produit et s'observe encore dans tous les territoires basques, à des niveaux différents.

Des témoignages existent aussi bien dans la sphère publique que dans le privé : droit coutumier, droit foral, droit de successions, droit familial, droit administratif, droit commercial et droit constitutionnel, pour ne citer que quelques exemples.

Le mot *zuzenbidea* (droit -nm-) vient de *zuzen* (droit -adj-, juste). Ce terme exprime la nécessité d'agir correctement dans la vie. Ce qui est juste est droit —*zuzena dena zuzen da*—, quel que soit le destinataire de nos actions. Cette vision de la justice et du droit se manifeste chez les habitants de tous les territoires basques ; ainsi, la justice rend à chacun ce qui lui est dû —*nori berea, zuzenbidea*—.

L'exposition porte les échos d'un droit fondé sur le mot, la parole, d'où le nom de l'exposition, HITZAK LEGE (La parole fait loi), car c'est ainsi que les bascophones ont envisagé le droit pendant de nombreux siècles. La droiture n'a pas besoin de fondement écrit : *hitza hitz*, —litt. « la parole est la parole »—. Ma parole donnée fait loi, m'engage, m'oblige. C'est sur cette droiture que se sont construites, pendant des années, les coutumes juridiques des territoires de langue basque.

Nous considérons qu'il est important que cette exposition itinérante à la perspective large ait été organisée et soit portée sur tous les territoires de la langue basque : Communauté autonome d'Euskadi, Communauté forale de Navarre et Communauté d'agglomération Pays Basque de la région Nouvelle Aquitaine, car elle permet, entre autres, de populariser et de faire connaître la contribution apportée par la langue basque au domaine juridique au fil des ans.

Les institutions que nous représentons ont en commun le patrimoine de la langue basque, qui dépasse le temps et les limites temporaires de notre territoire. C'est pourquoi Euskaltzaindia et les institutions législatives des territoires de langue basque, le Parlement basque, le Parlement de Navarre et les Députations d'Alava, de Biscaye et du Guipuscoa se sont réunis pour organiser conjointement cette exposition, pour faire connaître aux habitants et à la société ce patrimoine commun.

EXPLANATION OF THE EXHIBITION

This travelling exhibition on Basque legal texts was created as a joint effort of the Royal Academy of the Basque Language (Euskaltzaindia), and different legislative bodies of the Basque-speaking territories, including the Basque Parliament, the Parliament of Navarre and the General Assemblies of Araba, Biscay and Gipuzkoa.

The exhibition presents several legal texts written in Basque, both from the private and public spheres, which serve as evidence of our shared heritage and of the position that Basque has occupied and still occupies within written law. The exhibition presents a journey spanning several centuries that continues to this day.

The exhibition shows how Basque speakers have used and still use Basque in their legal relations. The presented material demonstrates that Basque has been used in legal transactions between individuals, individuals and administrations, as well as between institutions. Indeed, Euskara has been used at different levels in the legal field in all Basque-speaking territories.

There is evidence of Basque being used in both the public and private spheres: in common law, foral law, inheritance law, family law, administrative law, commercial law and constitutional law, to name just a few examples.

In Basque, the word zuzenbide ('law') derives from zuzen meaning 'straight' or 'fair'. The root meaning of the word expresses a need to keep on the straight and narrow. Zuzena dena zuzena da, what is fair is fair, against whomsoever the action takes place. This vision of justice and law is manifested across all Basque-speaking territories, where justice means each getting what they deserve (nori berea, zuzenbidea).

The exhibition echoes a sense of justice based on the weight of the word, hence the very name of the exhibition, Hitzak Lege ('Law of Words'), reflected in how Basques have viewed justice for many decades. Justice does not need a written basis: 'Your word is your word'. A given word is law, a binding commitment, an obligation. This is the base from which the legal customs of Basque-speakers have been constructed across centuries.

We consider it important to launch this travelling exhibition in all its broadness in all corners of the Basque-speaking territories, including the Autonomous Community of the Basque Country, the Foral Community of Navarre and the Communauté Pays Basque of the New Aquitaine region, in order to share and draw attention to the contribution made by the Basque language in the legal field over the years.

The institutions we represent view Basque as an inherited asset, one that transcends temporary and circumstantial boundaries. This is why Euskaltzaindia together with the legislative chambers of the Basque-speaking territories, including the Basque Parliament, the Parliament of Navarre, and the General Assemblies of Araba, Biscay and Gipuzkoa, have joined forces to organise the present exhibition with the aim of sharing our common heritage with the Basque population and society.

HITZAK LEGE ZER DA?

Hitzak Lege erakusketa honek agerian jarri nahi du zuzenbide idatzian euskarak historian zehar izan duen eta egun duen lekua. Erakusketa honetara hemen-hor-han dauden testu ugarien lagina baino ez da ekarri. Askoz gehiago dago. Erakusketa honek frogatuko du euskara arlo juridikoan erabili dela haren lurralde guztietan. Euskal hiztunek harreman juridikoetan euskara erabili dutela eta erabiltzen dutela azaltzen du erakusketa honek.

Ikusi ahal izango dugu nola norbanakoek euskara erabili duten haien arteko harreman juridikoetan, nola norbanakoek eta administrazioek euskara baliatu duten harremanak izateko haien artean, nola administrazioek elkarren komunikaziorako erabili duten euskara.

Ikusi ahal izango dugu euskal hiztunek euskara zuzenbidearen diziplina askotan erabili dutela. Eremu pribatuan bezala esparru publikoan aurkitzen ditugu euskararen lekukotasunak: adibidez, ohitura-zuzenbidean, foru-zuzenbidean, oinordetza-zuzenbidean, familia-zuzenbidean, administrazio-zuzenbidean, merkataritza-zuzenbidean eta zuzenbide konstituzionalean.

Ikusi ahal izango dugu haien lurraldeetan euskara duten instituzioek, ahoz bezala idatziz, hura jasotzen dutela zenbait jardueratan, beste instituzio eta administrazio batzuekin dituzten harremanetan batez ere.

Ikusi ahal izango dugu nola euskal hiztunek zuzenbidea barne-muinetan sustraituta duten, euskal atsotitzetan ditugun testigantzetatik ondoriozta daitekeenez. Zuzenbidea *zuzen*etik dator. Bizitza honetan zuzen jokatu behar dela adierazi nahi da. Zuzen jokatu behar da, gainera, hurkoa nor den kontuan hartu gabe. Zuzena dena zuzen da, ekintzaren jasotzailea edonor izanik ere. Justizia edo zuzentzaren ikuspegi hori euskararen lurralde guztietako biztanleengan ageri da.

Ikusi ahal izango dugu zuzentasunak ez duela oinarri idatzirik behar: hitz ematen badut, emate horrek lotzen nau; hitzak kateatzen nau. Emandako hitza betetzen ez badut, ez betetze horrek zigorra ekarriko dit. Segurtasun juridikoaren printzipioaren adierazpen horrek hainbat esaera eta atsotitzetan laga du aztarnarik. Ikusmolde horrek egundaino iraun du. Beraz, horrela eta zuzentasun horren gainean eraikitzen dira euskararen lurraldeetako hiztunen instituzio juridikoak.

Horrela, bada, “nori berea, zuzenbidea”, “zuri zurea, neri nerea, horra zuzenbidea” esaldiek zuzentasunaren oinarria adierazten dute: inori ez zaio harena kendu behar, baina dagokiona baino gehiago eman ere ez.

Beste ale jakingarri bat “Deabruari ere zuzenbidea” dugu; gaur egungo esamoldeetara ekarriz gero, “justizia itsua da” esango genuke. Izan ere, nork betebehar bat hartzen duenean, eginbehar hori bete egin behar du, ordaina jaso behar duena gorabehera.

Zuzentasunak neurri hertsagarriak behar dituela adierazten dute atsotitzok: “ez gaztigatzeak emaiten du okhasino, falta gehiago egiteko”, “gaztigatzen ez den falta, beste askoren aita”, “zigortzen ez den falta, beste askoren aita”, “zigor gabeko legea, mingain gabeko txilina”, “ikusi orduko zigorra, aitzen du gorrak”, “zigortzen ezpaduk lapurra, ebakiko dik zintzurra”, “zuzena ez doa urrutira makillarik gabe”.

Hemen duzu, bisitari horrek, erakusketa hau, zure atsegingarri eta jakingarri izan nahi duena.

HITZAK LEGE ¿QUÉ ES?

La exposición Hitzak Lege (“Palabra de Ley”) quiere poner de relieve la posición que ha ocupado y ocupa el euskera en la historia del derecho escrito. Aquí no traemos más que alguna que otra muestra de los muchos textos que andan por ahí. Hay muchos más. Esta exposición probará que el euskera se ha utilizado en el ámbito jurídico en todos los territorios donde se habla y que lo han usado y lo usan sus hablantes en todas sus relaciones jurídicas.

Veremos que el euskera ha sido utilizado por los particulares en sus relaciones jurídicas y también en las que han mantenido para comunicarse con las diferentes administraciones.

Veremos que los hablantes del euskera han utilizado su lengua en diversas ramas del derecho. Hay testimonios de su uso tanto en el ámbito privado como en el público: en el derecho consuetudinario, en el foral, en el sucesorio, en el de familia, en el administrativo, en el mercantil y en el constitucional.

Veremos que las instituciones de los territorios donde se habla el euskera emplean esa lengua en muchas de sus actividades, sobre todo en sus relaciones con otras instituciones y administraciones.

Veremos que el derecho está profundamente enraizado entre los hablantes del euskera, tal y como se deduce de las múltiples muestras de su refranero. En euskera, la palabra *zuzenbide* (“derecho”) viene de *zuzen*, que significa “recto” y “con justicia”. Se emplea para dar a entender que en esta vida hay que comportarse de manera recta y con justicia y que, además, hay que hacerlo sin mirar a quién: lo que es justo lo es cualquiera que sea la persona receptora de nuestra acción. Esa visión de lo justo y de lo recto aparece en los habitantes de todos los territorios donde se habla el euskera.

Veremos que lo justo no requiere de ninguna base escrita: si doy mi palabra, el hecho de darla me compromete; la palabra dada me ata. Si no la cumplo, a mi incumplimiento le seguirá un castigo. Encontramos el rastro de esa expresión del principio de seguridad jurídica en un gran número de refranes y sentencias, y ese modo de ver las cosas ha perdurado hasta nuestros días. Las instituciones jurídicas de los habitantes de los territorios donde se habla el euskera descansan, precisamente, sobre la base de ese concepto de lo justo.

Así pues, frases como *Nori berea, zuzenbidea* (“A cada uno lo suyo, como manda la justicia”) o *Zuri zurea, neri nerea, horra zuzenbidea* (“A ti lo tuyo, a mí lo mío, tal es lo que manda la justicia”) expresan el fundamento mismo del derecho: a nadie se le debe quitar lo que es suyo, pero tampoco hay de darle más de lo que le corresponde.

Otra frase significativa dice: *Deabruari ere zuzenbidea* (“La justicia también ampara al demonio”); hoy en día diríamos, más bien, que la justicia es ciega, es decir, *Justizia itsua da*. En efecto, cuando alguien adquiere una obligación, debe cumplirla sea lo que sea lo que reciba a cambio.

Otras sentencias hacen referencia a que cualquier noción de justicia requiere de medidas coercitivas; por ejemplo: *Ez gaztigatzeak emaiten du okhasino, falta gehiago egiteko* (“El no castigar ocasiona más faltas”); *Gaztigatzen ez den falta, beste askoren aita* o *Zigortzen ez den falta, beste askoren aita* (“Las faltas no castigadas engendran muchas más faltas”); *Zigor gabeko legea, mingain gabeko txilina* (“La ley sin castigo es como una campanilla sin badajo”); *Ikusi orduko zigorra, aitzen du gorrak* (“Visto el castigo, el sordo recupera el oído”); *Zigortzen ezpaduk lapurra, ebakiko dik zintzurra* (“Si el ladrón no recibe castigo, te segará el gaznate”); *Zuzena ez doa urrutira makillarik gabe* (“La justicia, sin un palo, tiene un corto recorrido”).

He aquí, pues, visitante, esta exposición que esperamos te resulte agradable e interesante.

HITZAK LEGE

QU'EST-CE QUE C'EST ?

L'exposition Hitzak Lege (Les paroles font loi) a pour objectif de mettre en évidence la place de la langue basque dans le droit écrit au cours de l'histoire. Vous ne trouverez dans cette exposition qu'un aperçu des nombreux textes qui existent sur le sujet. Cette exposition témoigne de l'utilisation de la langue basque ou euskara dans le domaine juridique sur l'ensemble de ses territoires et de l'usage de cette langue par les locuteurs basques dans leurs démarches juridiques.

Nous verrons que le basque a été utilisé par les particuliers dans leurs relations juridiques, mais aussi entre les particuliers et les administrations et par les différentes administrations pour communiquer entre elles.

Nous constaterons également que les locuteurs basques ont utilisé l'euskara dans de nombreuses disciplines du droit. La langue est ainsi présente aussi bien dans le domaine privé que public : droit coutumier, droit foral, droit de succession, droit familial, droit administratif, droit commercial et droit constitutionnel.

Nous observerons que les institutions des territoires de la langue basque utilisaient l'euskara, à l'oral comme à l'écrit, dans le cadre de différentes activités, notamment dans leurs relations avec les autres institutions et administrations.

Le témoignage apporté par les proverbes basques nous montrera l'enracinement profond du droit chez les locuteurs basques. En euskara, le mot *zuzenbide* («droit, justice») vient de *zuzen*, qui signifie «droit» ou «juste». Ce mot indique qu'il faut agir dans la vie avec droiture et justice, et ce sans se soucier de l'identité de son prochain. Ce qui est droit est droit, quel que soit le destinataire de notre action. Cette vision de justice ou de droiture est partagée par les habitants de tous les territoires de la langue basque.

Nous verrons que la justice n'exige aucun fondement écrit : si je donne ma parole, le fait de la donner m'engage; le mot donné m'oblige. Si je ne l'exécute pas, mon manquement me vaudra une sanction. Nous retrouvons des traces de cette expression du principe de sécurité juridique dans un grand nombre d'expressions et de proverbes, et cette vision des choses demeure jusqu'à nos jours. Les institutions juridiques des habitants des territoires de la langue reposent précisément sur la base de ce concept de droiture.

Ainsi, des expressions telles que *Nori berea, zuzenbidea* («À chacun son dû, comme l'ordonne la justice») ou *Zuri zurea, neri nerea, horra zuzenbidea* («Ce qui est à toi est à toi, ce qui est à moi est à moi, ainsi va la justice») expriment le fondement même du droit : on ne doit ni priver personne de ce qui lui appartient ni lui en donner davantage.

Une autre expression révélatrice dit : *Deabruari ere zuzenbidea* («La justice protège même le démon»). Aujourd'hui, nous dirions plutôt que la justice est aveugle, c'est-à-dire Justizia itsua da.

En effet, quand quelqu'un s'engage à accomplir un devoir, il doit tenir son engagement, indépendamment de ce qu'il reçoit en retour.

D'autres proverbes indiquent que la justice requiert des contraintes : *Ez gaztigatzeak emaiten du okhasino, falta gehiago egiteko* («Ne pas punir donne l'occasion de faillir à nouveau»), *Gaztigatzen ez den falta, beste askoren aita* ou *Zigortzen ez den falta, beste askoren aita* («Une faute non punie engendre d'autres fautes»), *Zigor gabeko legea, mingain gabeko txilina* («Une loi sans punition est comme une cloche sans battant»), *Ikusi orduko zigorra, aitzen du gorrak* («Dès qu'il voit la punition, le sourd retrouve l'ouïe»), *Zigortzen ezpaduk lapurra, ebakiko dik zintzurra* (Si tu ne punis pas le voleur, il te tranchera la gorge), *Zuzena ez doa urrutira makillarik gabe* (L'homme droit ne va pas loin sans bâton).

Voici donc, cher visiteur, chère visiteuse, l'exposition que nous vous proposons ; qu'elle vous soit aussi agréable qu'intéressante.

HITZAK LEGE WHAT IS?

The present exhibition, entitled Hitzak Lege ('Law of Words'), aims to highlight the position that the Basque language has occupied and continues to occupy in the history of written law. The documents we have included in the exhibition represent only a fraction of the total number of texts that exist. This material proves that Basque has been used in the legal domain in all the Basque territories, in other words, Basque speakers have always deployed, and continue to deploy Basque in their legal interactions.

The presented material also demonstrates that Basque has been used by individuals both in their legal relationships and also to communicate with administrative powers.

The evidence also suggests that Basque has been deployed in various branches of law, in both the private and public spheres: in customary law, provincial law, succession law, family law, administrative law, commercial law, and in constitutional law.

It is also clear that institutions in Basque speaking areas have used Basque in many of their activities, especially in their relations with other institutions and administrations.

The exhibition demonstrates how deeply the concept of law or justice is rooted in the Basque experience, as is proven by the high number of Basque expressions relating to the topic. In Basque, the word *zuzenbide* ('law') is made up of *zuzen*, meaning 'straight' and 'fair', while bide means 'way' or 'path'. One must take the path of fairness regardless of who they are dealing with. Justice is fair when it is applied to everyone in equal terms. This concept of fairness is present amongst inhabitants across the Basque territories.

Justice does not necessarily require a written basis. Giving your word is sometimes enough; a given word binds the person to the promised act. Moreover, a failure to keep to your word is a punishable act. The idea of the principle of legal certainty can be detected in a large number of sayings and expressions in Basque, which shape the way that people think even today. The legal institutions representing the inhabitants of Basque speaking territories rest, precisely, on this concept of justice.

Sayings such as *Nori berea, zuzenbidea* ('to each their own, as justice commands') or *Zuri zurea, neri nerea, horra zuzenbidea* ('justice is you taking what is yours and me keeping what is mine') express the very foundation of law: no one should be deprived of what is theirs, but neither should they be given more than they deserve.

Another significant saying goes: *Deabruari ere zuzenbidea* ('even the devil deserves justice'), although nowadays people would more likely say that justice is blind, *Justizia itsua da*. Indeed, one must fulfil their obligations regardless of what will be received in return.

There are also other expressions that point to the idea that maintaining any notion of justice requires coercive measures. Such sayings include *Ez gaztigatzeak emaiten du okhasino, falta gehiago egiteko* ('failure to punish leads to more mistakes'); *Gaztigatzen ez den falta, beste askoren aita* or *Zigortzen ez den falta, beste askoren aita* ('mistakes that go unpunished produce more mistakes'); *Zigor gabeko legea, mingain gabeko txilina* ('law without punishment is like a bell without a clapper'); *Ikusi orduko zigorra, aitzen du gorrak* ('seeing the punishment, even the deaf regain their hearing'); *Zigortzen ezpaduk lapurra, ebakiko dik zintzurra* ('a thief that goes unpunished will cut open your gullet'); *Zuzena ez doa urrutira makillarik gabe* ('justice will not get far without the help of a stick').

That said, we hope you enjoy the exhibition and find it interesting.

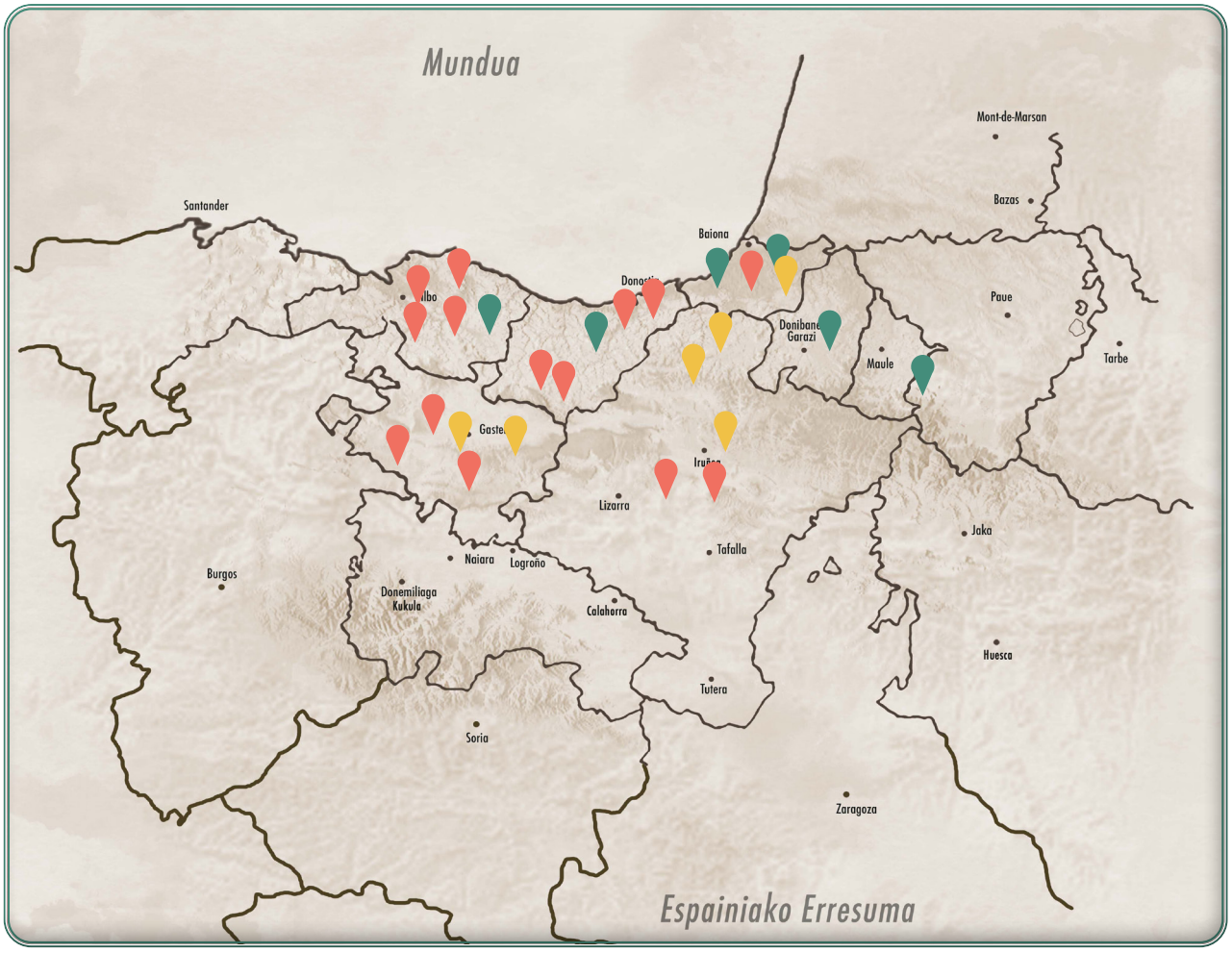

ATALAK

Hiru atal bereizi ditugu erakusketa honetako 25 paneletan dauden dokumentuak sailkatzeko: aldeen arteko harreman juridikoak, eragin kolektiboko testu juridikoak eta testu parajuridikoak.

ALDEEN ARTEKO HARREMAN JURIDIKOAK

Textos jurídicos de las relaciones entre las partes
Les textes juridiques des relations entre les parties
Legal relations between parties

4 testu
textos / textes / texts

TESTU PARAJURIDIKOAK

Textos parajurídicos / Textes parajuridiques
The parajuridical texts

6 testu
textos / textes / texts

ERAGIN KOLEKTIBOKO TESTU JURIDIKOAK

Textos jurídicos de influencia colectiva
Textes juridiques de portée collective
Legal texts of collective influence

15 testu
textos / textes / texts

ALDEEN ARTEKO HARREMAN JURIDIKOAK

Textos jurídicos de las relaciones entre las partes
Les textes juridiques des relations entre les parties
Legal relations between the parties

Atal honetan dokumentu hauek sartu ditugu: Diego Zufiaren eta Mari-Migel Zufiaren ezkon-hitza (1552); fazerien inguruan Sarako eta Baztango alkateek elkarri bidalitako gutunak (1769); familia bateko guraso zaharren eta senar-emazte gazteen arteko ondasunen zatiketa Lapurdin (1774-1789); Ultzamako obra berri baten eskritura (1796); lanbidea ikasteko kontratua (1823-1833), eta azienda-lagungarriak Lapurdin (1927-1930). Dokumentu horien guztien ondorio juridikoek eragina dute haietan parte hartu dutenen artean bakarrik; ikus daitekeenez, norbanakoen arteko harreman juridikoak ditugu, bai eta udal-administrazio biren artekoak ere. Ageri denez, XVI. mendetik honako testuak ageri dira; ia bost mendeko lagina dugu ikusgai eta erakusgai.

TESTU PARAJURIDIKOAK

Textos parajurídicos / Textes parajuridiques / Parajuridic texts

Atal honetan agiri hauek batu ditugu: zuzenbidea eta literatura lotzen dituzten idazle ezagunen esaerak (1545, 1643, 1657); euskaldun elebakarrek frantsesa ikasteko eta frantsesdun elebakarrek euskara ikasteko gramatika eta hiztegi bat dakartzan notario baten liburua, berean notario horrek euskara-irakasle gisa diharduela (1741); Frantses Iraultza eta Lapurdiko Komitatearen adierazpena (1790); Españiaco uritar constitucionalen cartilla civilla (1820), eta Cádizko Konstituzioaren aurka elizjendeak jardun ez dezan kardenal batek egindako artzain-gutuna, Bizenta Antonia Mogel lehenengo emakume euskaldun itzultzaileak egindakoa (1820). Testu horiek guztiak pragmatikoak dira; dokumentuok ez dira jatorriz juridikoak, eta ez dute ondorio juridikorik sortzen, ezpada dokumentu juridiko baten gainean egindako gogoeta, zabalkundea edo interpretazioa egiten da; batzuetan testu politiko hutsak dira, eta bestetzuetan gizartean sustraituta dauden balioak dira, baliook arlo juridikoarekin estu lotuta daudelarik.

ERAGIN KOLEKTIBOKO TESTU JURIDIKOAK

Textos jurídicos de influencia colectiva
Textes juridiques de portée collective
Legal texts of collective influence

Atal honetan agiri hauek txertatu ditugu: Bizkaiko Foru Zaharra (*Urde urdaondo e(ta) açia etondo*) (1452); Hileta-ondorengo elizkizunak (1783); arrangura-kaierak (1789); Bizkaiko Batzar Nagusien aktak (1833-1877); Bergarako Hitzarmena (1839); Usurbilgo ordenantzak (1888); euskara Bizkaiko eta Gipuzkoako diputazio probintzialen zirkularretan (1917-1923); Espainiako II. Errepublika eta landa-errentamenduak (1931); 1936ko Autonomia Estatutua eta Jose Antonio Agirre lehendakariaren zina (1936); Giza Eskubideen 1948ko Adierazpen Unibertsala (1950); Gernikako 1979ko Autonomia Estatutua eta Nafarroako 1982ko Foru Hobetzearen Legea (1979-1982); Arabako Batzar Nagusiak (1979-2022); Bizkaiko Batzar Nagusiak (1979-2022); Gipuzkoako Batzar Nagusiak (1979-2022); Euskal Autonomia Erkidegoko azaroaren 24ko 10/1982 oinarrizko Legea, Euskeraren erabilpena arauzkotzezkoa (1982); Nafarroako Foru Komunitateko 18/1986 Foru Legea, abenduaren 15ekoa, Euskarari buruzkoa (1986); Espainiako Gorte Nagusien 2/2020 Lege Organikoa, abenduaren 16koa, Zigor Kodea aldatzekoa, judizialki ezgaituta dauden desgaituen esterilizazio behartua edo baimendu gabea ezabatzekoa. Agiri horietan parte hartzen dutenei ez ezik, hirugarrenei ere eragiten diete, hau da, haien eraginak *erga omnes* dira, dokumentuaren sorkuntzan parterik hartu ez dutenengana heltzen dira eraginak. Haien eragina orokorra da. Ikus daitekeenez, ia sei mendeko ibilbidea egiten dugu atal honetan.

HITZAK LEGE

25 DOKUMENTUAK

- Bizkaiko Foru Zaharra (*Urde urdaondo e(ta) açia etondo*) (1452) Bizkaia - XV. mendea
- Zuzenbidea eta literatura (1545, 1643, 1657) Nafarroa Beherea, Lapurdi, Zuberoa - XVI., XVII. mendeak
- Diego Zufiaren eta Mari-Migel Zufiaren ezkon-hitza (1552) Nafarroa Garaia - XVI. mendea
- Notario bat euskara-irakasle (1741) Lapurdi - XVIII. mendea
- Fazeriak: Sara eta Baztan arteko korrespondentzia (1769) Lapurdi, Nafarroa Garaia - XVIII. mendea
- Ondasunen zatiketa Lapurdin (1774-1789) Lapurdi - XVIII. mendea
- Hileta-ondorengo elizkizunak (1783) Gipuzkoa - XVIII. mendea
- Arrangura-kaierak (1789) Lapurdi - XVIII. mendea
- Frantses Iraultza eta Lapurdiko Komitatearen adierazpena (1790) Lapurdi - XVIII. mendea
- Ultzamako obra berri baten eskritura (1796) Nafarroa Garaia - XVIII. mendea
- Españiaco uritar constitucionalen cartilla civilla (1820) Gipuzkoa - XIX. mendea
- Bizenta Antonia Mogel lehenengo emakume euskaldun itzultzailea (1820) Bizkaia - XIX. mendea
- Lanbidea ikasteko kontratua (1823-1833) Araba - XIX. mendea
- Bizkaiko Batzar Nagusien aktak (1833-1877) Bizkaia - XIX. mendea
- Bergarako Hitzarmena (1839) Gipuzkoa - XIX. mendea
- Usurbilgo ordenantzak (1888) Gipuzkoa - XIX. mendea
- Euskara Bizkaiko eta Gipuzkoako diputazio probintzialen zirkularretan (1917-1923) Bizkaia, Gipuzkoa - XX. mendea
- Azienda-lagungarriak Lapurdin (1927-1930) Lapurdi - XX. mendea
- Espainiako II. Errepublika eta landa-errentamenduak (1931) - Bizkaia - XX. mendea
- 1936ko Autonomia Estatutua eta Jose Antonio Agirre lehendakariaren zina (1936) Araba, Bizkaia eta Gipuzkoa - XX. mendea
- Giza Eskubideen 1948ko Adierazpen Unibertsala (1950) Mundua - XX. mendea
- Gernikako 1979ko Autonomia Estatutua eta Nafarroako 1982ko Foru Hobetzearen Legea Euskal Autonomia Erkidegoa eta Nafarroako Foru Komunitatea - XX. mendea
- Batzar Nagusiak (1979-2022) Araba, Bizkaia eta Gipuzkoa - XX. mendea
- Eusko Legebiltzarra, Nafarroako Parlamentua eta euskararen legeak (1982-1986) - XX. mendea
- Euskara BOEn (2011-2022) Espainiako Erresuma - XXI. mendea

BIZKAIKO FORU ZAHARRA: *URDE URDAONDO E(TA) AÇIA ETONDO*

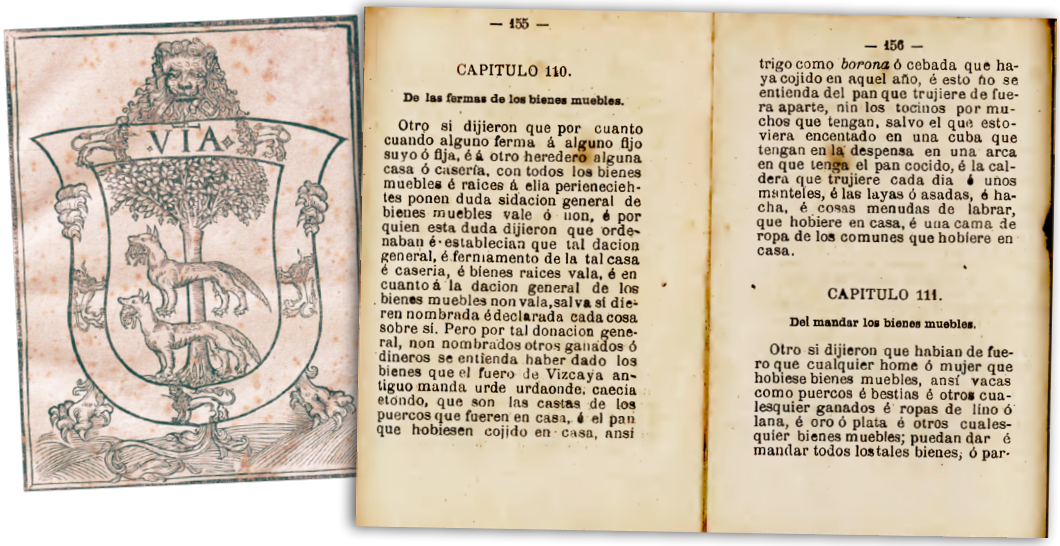

— 155 —

CAPITULO 110.

De las formas de los bienes muebles.

Otro si dijieron que por cuanto cuando alguno ferma á alguno fijo suyo ó fija, é á otro heredero alguna casa ó casería, con todos los bienes muebles é raices á ella perienecientes ponen duda sidacion general de bienes muebles vale ó non, é por quien esta duda dijieron que ordenaban é establecian que tal dacion general, é ferniamento de la tal casa é caseria, é bienes raices vala, é en cuanto á la dacion general de los bienes muebles non vala, salva si dieren nombrada é declarada cada cosa sobre si. Pero por tal donacion general, non nombrados otros ganados ó dineros se entienda haber dado los bienes que el fuero de Vizcaya antiguo manda urde urdaonde, caecia etondo, que son las castas de los puercos que fueren en casa, é el pan que hobiesen cojido en casa, ansi

— 156 —

trigo como *boronz* ó cebada que haya cojido en aquel año, é esto no se entienda del pan que trujiere de fuera aparte, nin los tocinos por muchos que tengan, salvo el que estoviera encentado en una cuba que tengan en la despensa en una arca en que tenga el pan cocido, é la caldera que trujiere cada dia é unos manteles, é las layas ó asadas, é hacha, é cosas menudas de labrar, que hobiere en casa, é una cama de ropa de los comunes que hobiere en casa.

CAPITULO 111.

Del mandar los bienes muebles.

Otro si dijieron que habian de fuero que cualquier home ó mujer que hobiese bienes muebles, ansí vacas como puercos é bestias é otros cualesquier ganados é ropas de lino ó lana, é oro ó plata é otros cualesquier bienes muebles; puedan dar é mandar todos los tales bienes, ó par-

Bizkaia 1452

Bizkaiko 1452ko Foru Zaharrean dagoen testu ezaguna dugu hau. Esaldi horrek erakusten du zelan jokatu behar zen oinordetzetan eta dohaintzetan. Horrela, beren-beregi ezer ezartzen ez bazen nahitaezko oinordekoentzat, haiei zegokien zatia hauxe zen: etxean hazitako txerriak eta etxean hartutako ogia; ogiarekin batera, etxeko soroetako garia, artoa eta garagarra zegozkien jaraunsleoi, ez, ostera, kanpotik ekarritakoak, ez eta urdaiak ere.

[ES] **Fuero Viejo de Vizcaya:**
Urde urdaondo e(ta) açia etondo

Texto del Fuero Viejo de Bizkaia de 1452. Se regula la parte de los herederos: los cerdos criados en casa y el pan hecho en ella, junto con el trigo, el maíz y la cebada de los campos domésticos.

[FR] **L'Ancien For de Biscaye:**
Urde urdaondo e(ta) açia etondo

Texte de l'Ancien For de Biscaye de 1452. On règle la part des héritiers : les porcs élevés à la maison, et le pain qu'on y a fait, ainsi que du blé, du maïs et de l'orge des champs domestiques.

[EN] **The Old Fuero of Biscay:**
Urdeurdaondo e(ta) açia etondo

Text from the Old Fuero of Biscay of 1452 setting out the property corresponding to inheritors: the pigs that have been raised and the bread made in the home, together with the wheat, corn and barley from the fields belonging to the property.

ZUZENBIDEA ETA LITERATURA

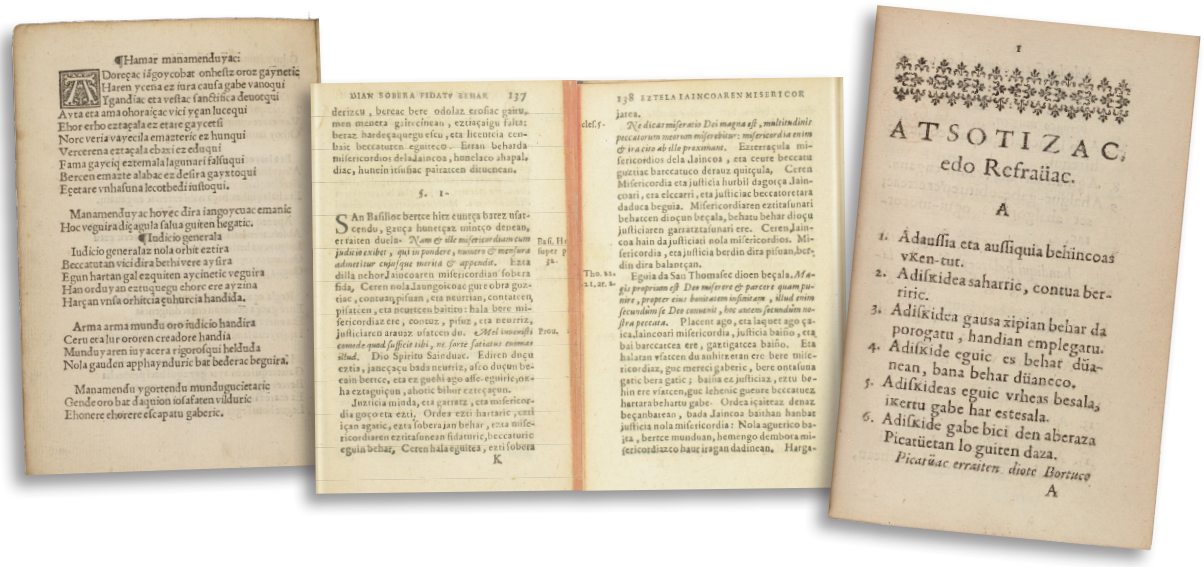

Etxepare
Nafarroa Beherea
1545

Axular
Lapurdi
1643

Oihenart
Zuberoa
1657

XVI. eta XVII. mendeetako zenbait idazlek zuzenbidearen lorratza erakusten dute. Elizgizonek hitz neurtuz eta hitz lauz adierazten dute bizitza honetan egindakoaren kontu eman behar dugula: baldin eta zeruko saria lortuko badugu, epaiketa gupidagabea gainditu behar dugu, eta lur honetan ere jasoko dugu egindakoaren ordain gordina, batere gozoa izango ez zaiguna. Era berean, mundu-gizonek badioskute nori berea ematea elkarrekikotasuna dela.

[ES] **Derecho y literatura**

Esta es la vía del derecho: para obtener el cielo sufriremos un juicio implacable; en la tierra recibiremos un duro castigo por lo mal hecho. Hay que actuar con el prójimo como él actúa con nosotros.

[FR] **Droit et littérature**

C'est le droit : pour obtenir le ciel, nous supporterons un procès impitoyable, et nous serons punis sévèrement sur terre pour ce qui a été mal fait. Il faut agir avec son prochain, comme il agit avec nous.

[EN] **Law and Literature**

The path of the law is the following: in exchange for heaven, we will suffer ruthless judgment; on earth we will receive a harsh punishment for our wrongdoings. We must treat our neighbour as he [sic] treats us.

DIEGO ZUFIAREN ETA MARIA MIGELEN EZKON-HITZA

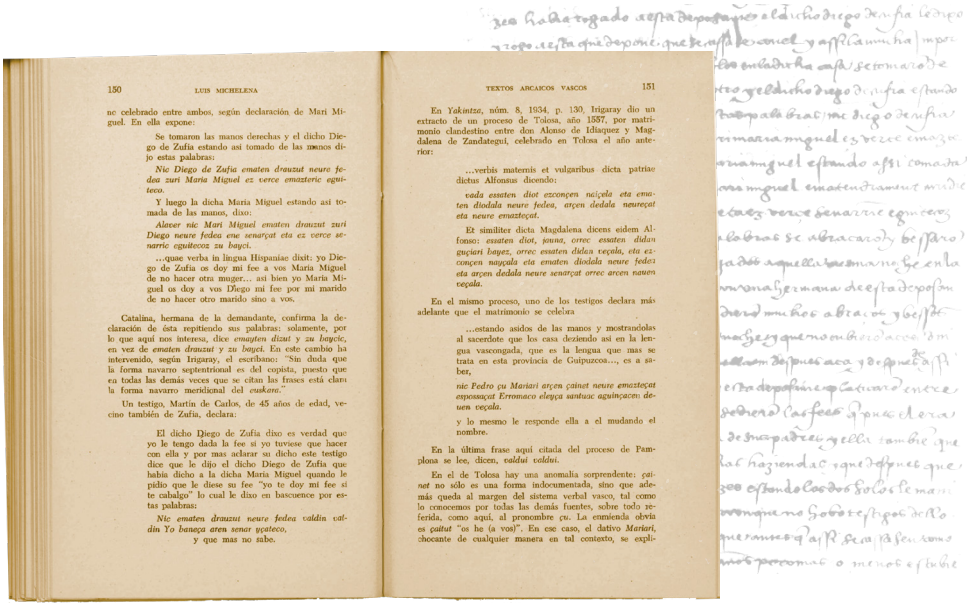

150 LUIS MICHELENA

ne celebrado entre ambos, según declaración de Mari Miguel. En ella expone:

Se tomaron las manos derechas y el dicho Diego de Zufía estando así tomado de las manos dijo estas palabras:

Nic Diego de Zufia ematen drauzut neure fedea zuri Maria Miguel ez nerce emazteric eguiteco.

Y luego la dicha María Miguel estando así tomada de las manos, dixo:

Alacer nic Mari Miguel ematen drauzut zuri Diego neure fedea ene senarçat eta ez nerce senarric eguiteco zu bayei.

...que verba in lingua Hispaniae dixit: yo Diego de Zufia os doy mi fee a vos Maria Miguel de no hacer otra muger... asi bien yo Maria Miguel os doy a vos Diego mi fee por mi marido de no hacer otro marido sino a vos.

Catalina, hermana de la demandante, confirma la declaración de ésta repitiendo sus palabras; solamente, por lo que aquí nos interesa, dice *ematen dizut* y *zu bayei*, en vez de *ematen drauzut* y *zu bayei*. En este cambio ha intervenido, según Irigaray, el escribano: "Sin duda que la forma navarro septentrional es del copista, puesto que en todas las demás veces que se citan las frases está clara la forma navarro meridional del *euskara*."

Un testigo, Martín de Carlos, de 45 años de edad, vecino también de Zufía, declara:

El dicho Diego de Zufia dixo es verdad que yo le tengo dada la fee si yo tuviese que hacer con ella y por mas acharar su dicho este testigo dice que le dijo el dicho Diego de Zufia que habia dicho a la dicha Maria Miguel quando le pidio que le diese su fee "yo te doy mi fee si te cabalgo" lo cual le dixo en bascuence por estas palabras:

Nic ematen drauzut neure fedea valdin valdin Yo baneça aren senar ycateco,
y que mas no sabe.

TEXTOS ARCAICOS VASCOS 151

En *Yakintze*, núm. 8, 1934, p. 130, Irigaray dio un extracto de un proceso de Tolosa, año 1557, por matrimonio clandestino entre don Alonso de Idiaquez y Magdalena de Zandategui, celebrado en Tolosa el año anterior:

...verbis maternis et vulgaribus dicta patriae dictus Alfonsus dicendo:

eada essaten diot ezconçen naiçela eta ematen diodala neure fedea, arçen dedala neureçat eta neure emaztegat.

Et similiter dicta Magdalena dicens eidem Alfonso: *essaten diot, jouna, orrec essaten didan guciari bayez, orrec essaten didan neçala, eta ezconçen nayçala eta ematen diodala neure fedea eta arçen dedala neure senarçat orrec arcen nauen neçala.*

En el mismo proceso, uno de los testigos declara más adelante que el matrimonio se celebra

...estando asidos de las manos y mostrándolas al sacerdote que los casa deziendo así en la lengua vascongada, que es la lengua que mas se trata en esta provincia de Guipuzcoa..., es a saber,

nic Pedro çu Mariari arçen çainat neure emaztegat espousçat Erromaco eleyça santuac aguinçacen deuen neçala.

y lo mesmo le responde ella a el mudando el nombre.

En la última frase aquí citada del proceso de Pamplona se lee, dicen, *valdui valdui*.

En el de Tolosa hay una anomalía sorprendente: *çainat* no sólo es una forma indocumentada, sino que además queda al margen del sistema verbal vasco, tal como lo conocemos por todas las demás fuentes, sobre todo referida, como aquí, al pronombre *çu*. La enmienda obvia es *çaitut* "os he (a vos)". En ese caso, el dativo *Mariari*, chocante de cualquier manera en tal contexto, se expli-

Nafarroa Garaia 1552

1552ko urtarrilaren 19an Iruñeko eliza-auzitegiak aztertzen dihardu Zufiako Maria Migel Zufiak Diego Zufiaren aurka jarritako salaketa. Salatzailea eta salatua euskaldun elebakarrak ziren. Izan ere, 1550eko Gorpuzti egunean Diegok Maria Migeli ezkontzeko hitza eman zion, baina ez zuen hitza bete. Diego Zufiak hitz emateko darabilen esaldian baldintza bat ezarri zuen: Maria Migelekin ezkonduko zen harekin txortan egitekotan: "valdui Yo baneça".

[ES] Promesa matrimonial entre Diego Zufía y María Miguel

Juicio eclesiástico de 1552 por incumplimiento de promesa matrimonial y matrimonio clandestino de María Miguel Zufia contra Diego Zufia. Al ser los novios vascohablantes monolingües se precisa un traductor.

[FR] Une promesse de mariage entre Diego Zufia et Maria Migel Zufia

Jugement ecclésiastique de 1552, Maria Miguel Zufia contre Diego Zufia pour non-respect de promesse de mariage et mariage clandestin. Comme les mariés sont basques unilingues, il faut un traducteur.

[EN] The Marriage Vows of Diego Zufia and Maria Miguel

Bilingual marriage vows of Diego Zufía and Maria Miguel from 1552, registered in the presence of a notary. The bride and groom were monolingual Basque speakers, while the notary only knew Castilian, so the couple needed a bilingual witness.

NOTARIO BAT EUSKARA-IRAKASLE

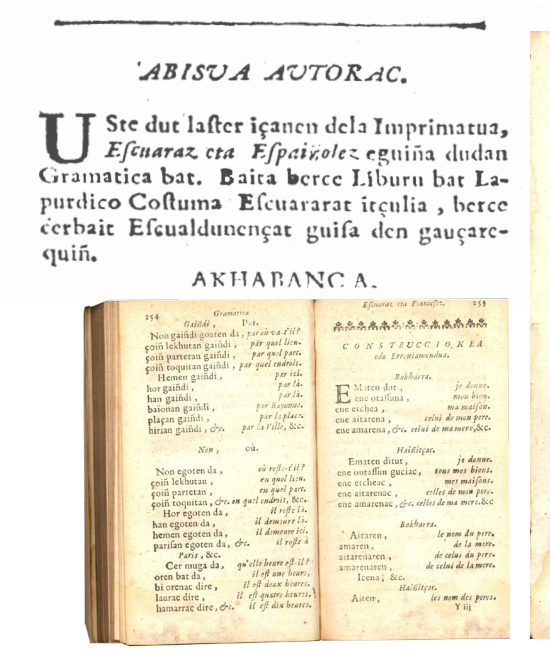

ABISUA AUTORAC.

Uste dut laſter içanen dela Imprimatua, *Eſcuaraz eta Eſpainolez* eguiña dudan Gramatica bat. Baita berce Liburu bat Lapurdico Coſtuma Eſcuararat itçulia, berce cerbait Eſcualdunençat guiſa den gauçarequiñ.

AKHABANC A.

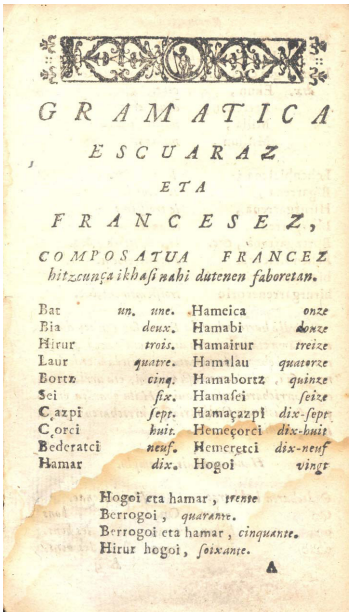

GRAMATICA
ESCUARAZ
ETA
FRANCESEZ,
COMPOSATUA FRANCEZ
hitzcunça ikhaſi nahi dutenen faboretan.

Bat	*un.*	*une.*	Hameica		*onze*
Bia		*deux.*	Hamabi		*douze*
Hirur		*trois.*	Hamairur		*treize*
Laur		*quatre.*	Hamalau		*quatorze*
Bortz		*cinq.*	Hamabortz		*quinze*
Sei		*ſix.*	Hamaſei		*ſeize*
Cazpi		*ſept.*	Hamaçazpi		*dix-ſept*
Corci		*huit.*	Hemeçorci		*dix-huit*
Bederatci		*neuf.*	Hemeretci		*dix-neuf*
Hamar		*dix.*	Hogoi		*vingt*

Hogoi eta hamar, *trente*
Berrogoi, *quarante.*
Berrogoi eta hamar, *cinquante.*
Hirur hogoi, *ſoixante.*

Lapurdi 1741

Martin Harriet lapurtar idazlea Larresoroko errege-eskribaua zen. 1741eko lan honen berezitasunak idazlearen lanbidetik eta idazlaneko hiztegitik datoz. Bi asmo zituen: bere langintzan gehien erabiltzen ziren hitzen bilduma egitea, eta euskaraz bakarrik zekitenek frantsesa ikasi eta frantsesez bakarrik zekitenek euskara ikastea. Idazlan honek badu beste ezaugarri bat: liburuaren zati bat euskaraz idatzita dago, eta bestea frantsesez.

[ES] Un notario profesor de euskera

El labortano Martín Harriet era notario de Larresoro. Distinguen su obra su profesión y el vocabulario inserto. Desea que sea un método de aprendizaje. Parte del libro está en euskera y parte en francés.

[FR] Un notaire professeur de basque

Martin Harriet était un notaire de Larressore. Il a deux objectifs : réunir la majorité du lexique de son métier et faire apprendre les deux langues. Une partie est en basque et une partie en français.

[EN] Notary and Basque Teacher

Martín Harriet of Lapurdi worked as a notary in Larresoro. The peculiarities of Harriet's work are related to his profession and the deployed vocabulary. Harriet aimed for his work to be used for personal instruction. One part of the book is written only in Basque and another part only in French.

FAZERIAK: SARA ETA BAZTAN ARTEKO KORRESPONDENTZIA

Lapurdi eta Nafarroa Garaia 1769

Fazeriak bi herriren edo gehiagoren mugetan dauden larre-lurrak dira, herri mugakideok beren ganaduak bazkatzeko komunean aprobetxatzen dituztenak. 1769. urteko gutun hau Sarako alkateak Baztangoari idatzi zion ganaduak Ezkurra zeritzon aurkintzako larre-lurretatik atera zitzan; lurrok hilda zeudela eta horiek erabiltzea debeku zela adierazi zion, eta elkarrekin beste akordio bat ardiesteko egun bat izendatu behar zela, ohitura zuten bezala.

[ES] Facerías: correspondencia entre Sara y Baztan

Las facerías son pastizales de los pueblos limítrofes para el pasto de ganados. En 1769 el alcalde de Sara escribe al de Baztan para que retire el ganado de Ezkurra y designe un día para reunirse.

[FR] Faceries: correspondance entre Sare et Vera

Les faceries sont des conventions de pâturages dont les populations voisines profitent pour la pâture des animaux. En 1769, le maire de Sare écrit au maire du Baztan pour qu'il retire les troupeaux d'Ezkurra et qu'il choisisse un jour de réunion.

[EN] *Facerias*: Correspondence between Sara and Baztan

Facerías are fields located between neighbouring villages that are used for cattle grazing. In 1769, the mayor of Sara wrote to the mayor of Baztan asking him to remove the cattle from Ezkurra and also to suggest a day for holding a meeting on the matter.

ONDASUNEN ZATIKETA LAPURDIN

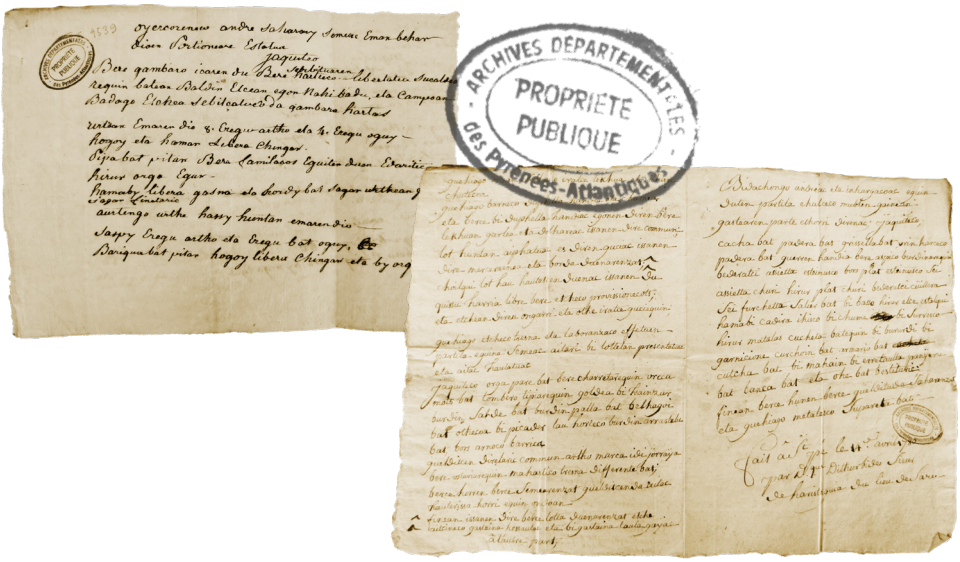

Lapurdi 1774-1789

Ezkontide gazteak haietako baten etxera ezkontzen zirenean etxeko jaun-andre zaharrekin bizi izaten ziren; hori zela eta, eskriturak egilesten zituzten ezkontza gaztearentzako ondasunak zein ziren ebazteko. Ohitura hori orokorra da Euskal Herri osoan. Horren erakusgarri ditugu, adibidez, 1774-1789ko tartean Lapurdiko zenbait herritako notarioen aurrean egiletsitako ondasunen zatiketako eskriturak. Eskrituren egilesleak euskaldun elebakarrak ziren.

[ES] Partición de bienes en Lapurdi

Partición de bienes por razón del matrimonio del heredero del hogar familiar. El matrimonio mayor designa unos bienes de la casa para los recién casados. Los otorgantes eran monolingües vascohablantes.

[FR] Partage des biens en Labourd

Partage des biens pour le mariage de l'héritier de la maison. Le marié vieux désigne un certain nombre de biens domestiques qui iront aux jeunes mariés. Les consentants étaient des bascophones unilingues.

[EN] Property Distribution in Lapurdi

Property distribution by reason of marriage of the inheritor of the family home. The parents decide which household assets are to be designated to the newlyweds. The grantors of the deed were monolingual Basque speakers.

HILETA-ONDORENGO ELIZKIZUNAK

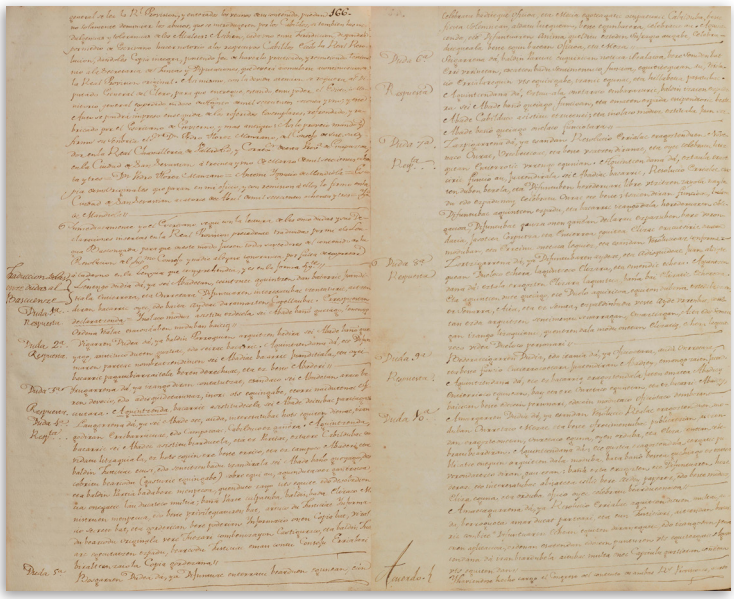

Gipuzkoa 1783

Bergarako Udalbatzaren 1783ko akta baten itzulpena. Hartan udal-eskribau denak euskarara itzultzen ditu hileta-elizkizunen inguruan Gaztelako Kontseiluak emandako agindu baten inguruko zalantzen argitasunak, hamaika guztira. Eskribaua elebiduna da, eta berak itzultzen du testua, inork ezin aipa dezan aginduaren berririk ez duela hizkuntza dela-eta. Errege-ebazpenak zehatz arautzen ditu pertsona bat hil ondoan egin beharreko elizkizunak.

[ES] Honras fúnebres

Este texto de Bergara de 1783 aclara un mandato del Consejo de Castilla sobre los funerales. El escribano es bilingüe y traduce el texto para evitar el desconocimiento de la norma por razón de la lengua.

[FR] Funérailles

Ce texte de Bergara de 1783 éclaire une ordonnance du Conseil de Castille sur les funérailles. L'écrivain est bilingue et traduit le texte pour éviter que la règle ne soit pas connue en raison de la langue.

[EN] Funeral Services

This text from Bergara from 1783 includes a translation of a mandate dictated by the Council of Castile on funerals. The notary was bilingual and translated the text into Basque to make sure everyone understood the new norm.

HITZAK LEGE

ARRANGURA-KAIERAK

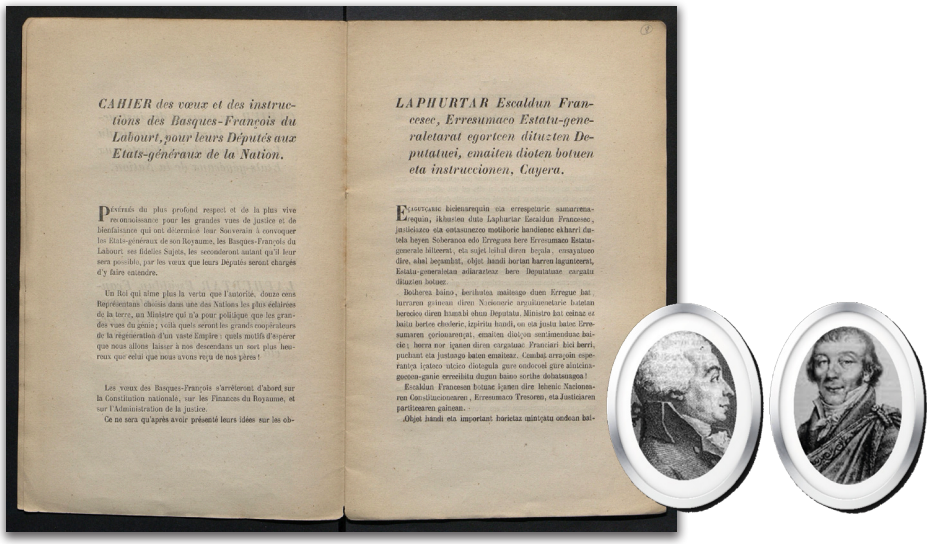

CAHIER des vœux et des instructions des Basques-François du Labourt, pour leurs Députés aux Etats-généraux de la Nation.

LAPHURTAR Escaldun Francesec, Erresumaco Estatu-generaletarat egarticen dituzten Deputatuei, emaiten dioten botuen eta instruccionen, Cayera.

Dominique Garat - Dominique Joseph Garat

Lapurdi 1789

Arrangura-kaierak Antzinako Erregimenetik datoz. Horietan estatuek —elizak, nobleziak, hirugarren estatuak— eskaerak bideratzen dizkiote erregeari. 1789ko apirilaren 23ko kaier hau Lapurdiko euskaldun frantsesena, haien diputatuena eta Nazioko Estatu Orokorrena da. Frantsesez eta euskaraz emanda dago. Frantziako Erresumarentzat konstituzio bat eskatzen da, bai eta botereak banatzea ere. Botoa horren alde emango dutela adierazten dute.

[ES] Cuadernos de quejas

En los cuadernos de quejas del Antiguo Régimen los tres estados dirigen sus peticiones al rey. Este cuaderno bilingüe de 23 de abril de 1789 es de Lapurdi. Piden una constitución y la separación de poderes.

[FR] Cahier de doléances

Dans les cahiers de voeux et instructions de l'Ancien Régime, les trois ordres adressent leurs demandes au roi. Ce cahier bilingue du 23 avril 1789 est celui du Labourd. On demande une constitution et la séparation des pouvoirs.

[EN] Complaint Notebooks

During the Old Regime, complaint notebooks were a means by which the three states —the church, nobility, and the Third Estate — could deliver their petitions to the king. This bilingual notebook, dated April 23, 1789, comes from Lapurdi. The petition requests a constitution and the separation of powers.

FRANTSES IRAULTZA ETA LAPURDIKO KOMITATEAREN ADIERAZPENA

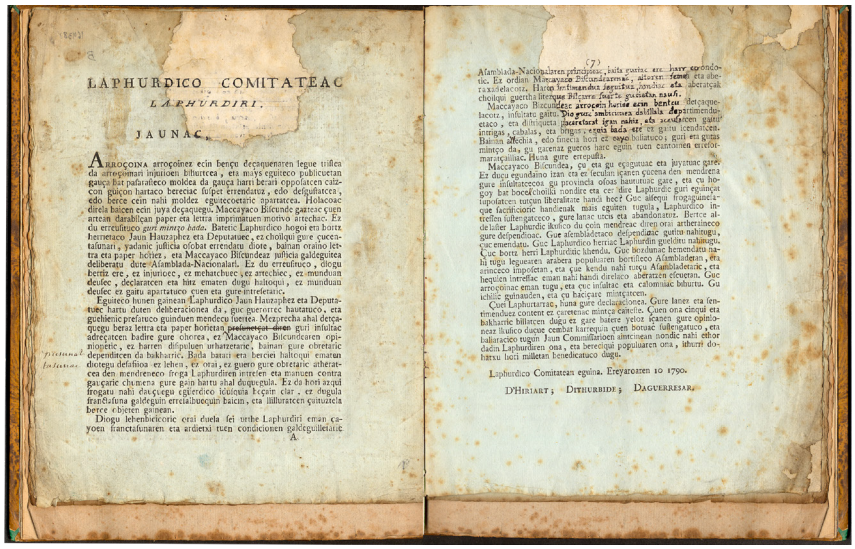

LAPHURDICO COMITATEAC
LAPHURDIRI.
JAUNAC,

ARROÇOINA arroçoinez ecin baneçu decąquenaren legue tiffen da arregoinari injuriozen bihurtcea, eta mayz eguiteco publicuetan gauça bat pasaraziteco moldeac da gauça hauri berari eppoltacen calzcon guiçon hartaco beretzac ikuſi errendcatzea, edo defguitacen, edo berce ceinbahi moldez eguitecotarric aparatacea. Holacoac direla haizen ecin juya decąuegu. Maccayaco Bilcundec gatzeac çuen arteam darabilcan paper eta lettra imprimiaren motivo artechac. Ez du erreſultuco *gori miñeço hatto*. Bateric Laphurdico hogoi eta hortz herrietaco Jaun Hauzaphez eta Deputatuec, ez cholíqui gure çucentaſunari, yadanic juſticia oſcbat errendatu diote, bainan eraino ietra eta paper hoiez, eta Maccayaco Bilcundeaz juſticia galdeguitea deliberatu dute Afamblada-Nacionalari. Ez du erreſultuco, diogu hertzat ere, ez injuriotzat, ez mehatchutzat, ez artechtzat, ez mundutan deuſtez, declaratcen eta hitz ematen dugu haitzoqui, ez munduan deuſtez ez gaitu apartatuco çuez eta gure interſetariaz.

Eguiteco hunen gainean Laphurdico Jaun Hauzaphez eta Deputatuec hartu duten deliberatiónea da, guc guerorrez hautatuco, eta guthiengo prefuntco guzinduen mendecu hortez. Mendecha abal dezaquegu beraz lettra eta paper horietan ~~proſcriptzat diren~~ guri inſultac adrecatzeen badire gure obrera, ez Maccayaco Bilcundearen opinioguetic, ez harren diſpoſuen urhatzeraric, haimari gure obretaric dependircen da bakharric. Bada bainri iera bercien haitzoqui ematun diotegu defafioa: ez lehen, ez orai, ez guero gure obretaric atheratcea den mendiezeco ſiega Laphurdiren inurcen eta manuen contra gaiçarie chumena gure gain hartu abal duquegula. Ez da hori azqui frogatu nahi dauçiegu eçlerdico idukiria heçain clar, ez degula frandſuſuna goldeguin errealtuboçuai baizen, eta iſſluratzen çuinatcia herce obiecten gainean.

Diogu lehenbiciçorie erai ehuela fei urthe Laphurdiri eman cayoen franctaſunaren era ardiesi tzen condicionen galdeguiteaſtic

A

(7)

Afamblada-Nacionalaren principioac, laſta gueitic ere ...have eguindo-tic. Ez ordian Minayacon Diſcuſſiorarenac, aſtoren ...remei eta abe-razadelacotz. Haron ...fermandea ...guſtiac, ...ondoac eta aberatçak choliqui guerthatzen ...ſtarra ...guiaſtic nauſi.

Maccayaco Bilcundeac arroçoin horiec ecin beniçu ...detzaque-lacotz, inſultatu gaitu. Dio gure ...mbrenzea diſtilala ...departimendo-etaco, eta diſtiguetta ...aretzat ...gen nahiz, eta ...ondarcen gaitu intrigac, tabalas, eta bingan ...erotz laida ...ec ez gaitu icendatcen. Bainan ...dechia, edo ſinetcia hori ez ...oyen ...baitatuco, gueti ez gaitas minço da, gu çaretaz gueres ...ure eguin ...uen cannonen ...erfor-marioçaliluc. Hona gure errepuſta.

Maccayaco Bilcundea, çu eta gu eçoguzue eta jinytzuc gaire Ez ducu eguindaino izan era ez leculan içanen çuçena den mendcena gure inſoluetcecoa gu provincla oſoas hauruntzat gaiz, eta cu ho-goy bat bocedicionlla nondire eta ez-dire Laphurdic gari eçaiçue tupoatcen tutçun liberalitate handi hoez? Guc aſeguz frogaguinela-que facinciorie handienak mais eguiten tuguia, Laphurdico in-treſſen ſuſtengatceco, gure laraz unea eta abandonatur. Bertze al-delaſſer Laphurdic doſico du çoin mendreac diren orai artheratceco gure defpendiuez. Gue afemblédraco defpendiatzic gaitzu nahiugui, çuc emendatu. Guc Laphurdico herriac Laphurdin gueldiru nahiugui, Guc bortz herri Laphurdic khenda. Guc bordunac hemendaco ta-la tuga leguezuen arabera popultuen bertzeco Afambladeri, eta aniceco impoſetan, eta çuc kendu nahi tuzçu Afambladeraic, eta hegoiac intreſtac eman nahi bandi direlaco aberatzen ezdeuzu. Guc artecoinac eman tuzçu, eta eyc inſtrac eta calomniac bihurtu. Gu ichilic gudnauden, eta çu bacçaic mintçatcen.

Çuc Laphurtarrac, huna gure declaraçionea. Gure lanez era fen-timenduez contentez zaretenac mintça cancelo. Çuen ona cinqui eta bakharric bilutcen dugu ez gaic batere ycloz içanez gure opinia-nearz ſiuſico cuczic ceinbat harrequia cuen boruac ſuſtengatuco, eta ballaracico tugun Jaun Commiſſarioen aintzinan nondic nahi ethor dadin Laphurdiren ona, eta bereziqui popularen ona, aiturri do-hartzu luci milleten beneditcatuco dugu.

Laphurdico Comitatean eguina. Ereyarotzen 10 1790.

D'HIRIART; DITHURBIDE; DAGUERRESAR.

Lapurdi 1790

Lapurdiko Batzordeak 1790eko ekainaren 10eko agiri honetan bere burua defendatzen du haren aurka Makeako bizkonde gazteak egotzitako salaketak direla-eta. Batzordekideek gogorarazten dute zein lan egin duten Lapurdiren eta lapurtarren alde, eta badiote ezen esamesak ez direla gogoan hartu behar, ezperen Batzordeak egindako lana. Batzordekideek gogora dakartzate 6 urte aurretik Lapurdirentzat eta lapurtarrentzat ardietsitako eskubideak.

[ES] **La Revolución francesa y la declaración del Comité de Lapurdi**

En esta declaración de 10 de junio de 1790, la Junta de Lapurdi responde a las acusaciones del vizconde de Macaye. Recuerda el trabajo realizado en pro de los labortanos, y los derechos conseguidos 6 años antes.

[FR] **La Révolution française et la déclaration du Comité de Labourd**

Dans cette déclaration du 10 juin 1790, le Comité du Labourd répond aux accusations du Vicomte de Macaye. Il rappelle son travail en faveur des Labourdins et des droits acquis six ans plus tôt.

[EN] **The French Revolution and Declaration of the Lapurdi Assembly**

In this declaration of June 10, 1790, the Lapurdi Assembly responds to the accusations of the Viscount of Makea. The Assembly reminds the viscount of everything they had done on behalf of the Labourtans, and the rights achieved by the Labourtans 6 years earlier.

ULTZAMAKO OBRA BERRI BATEN ESKRITURA

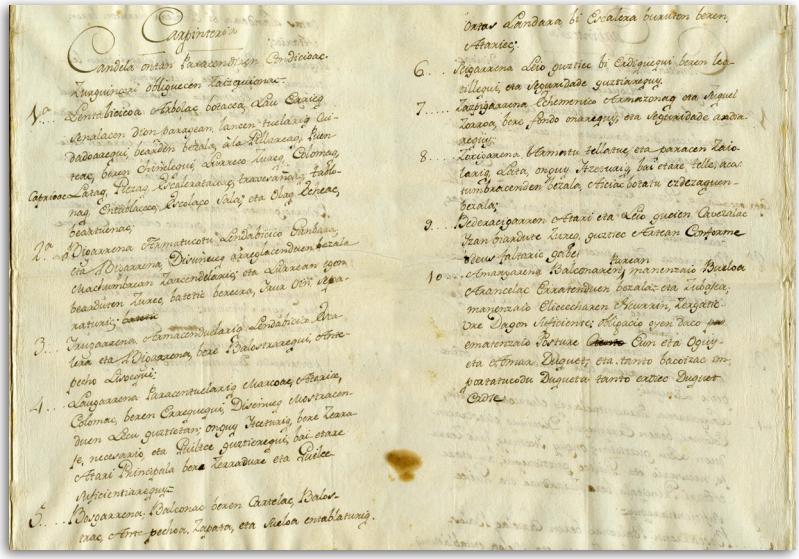

Nafarroa Garaia 1796

Eltzaburun maisuari eraiki beharreko etxeko lanen estipulazioak ditugu, zurginak zein harginak bete beharrekoak. Baldintzok gaztelaniaz eta euskaraz agertzen dira, ez ordea eskritura osoa. Zurgina eta hargina euskaldun elebakarrak ziren, eta orduko notarioak gaztelaniaz ipini zituen paperean, euskaldunen hitz famatua nahikoa ez balitz bezala: nahitaezkoa suertatu bide zen bete beharreko baldintzak argi eta garbi paperean euskaraz ere finkatzea.

[ES] Escritura de obra nueva de Ultzama

Escrituras de obra nueva de la casa del maestro de Eltzaburu. Tanto el carpintero como el cantero son vascohablantes monolingües. Las estipulaciones aparecen en castellano y euskera, no así la escritura completa.

[FR] L'acte d'un nouvel ouvrage à Ultzama

L'acte de la construction de la maison de l'instituteur d'Eltzaburu. Le charpentier et le maçon sont des monolingues basques, et le notaire était espagnol. Les stipulations apparaissent en espagnol et en basque.

[EN] Provisions for the Building of a House in Ultzama

Provisions for the building of a house for a teacher in Eltzaburu. The carpenter and stonemason were monolingual Basque speakers. The provisions appear in Castilian and Basque, while the rest of the text is only in Castilian.

ESPAÑIACO URITAR CONSTITUCIONALEN CARTILLA CIVILLA

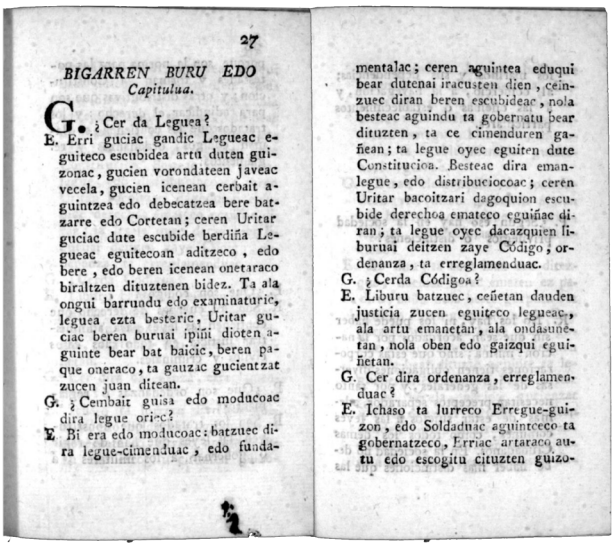

27

BIGARREN BURU EDO
Capitulua.

G. ¿Cer da Leguea?
E. Erri guciac gandic Legueac eguiteco escubidea artu duten guizonac, gucien vorondateen javeac vecela, gucien icenean cerbait aguintzea edo debecatzea bere batzarre edo Cortetan; ceren Uritar guciac dute escubide berdiña Legueac eguitecoan aditzeco, edo bere, edo beren icenean onetaraco biraltzen dituztenen bidez. Ta ala ongui barrundu edo examinaturic, leguea ezta besteric, Uritar guciac beren buruai ipiñi dioten aguinte bear bat baicic, beren paque oneraco, ta gauzac gucientzat zucen juan ditean.
G. ¿Cembait guisa edo moducoac dira legue oriec?
E. Bi era edo moducoac: batzuec dira legue-cimenduac, edo fundamentalac; ceren aguintea eduqui bear dutenai iracusten dien, ceinzuec diran beren escubideac, nola besteac aguindu ta gobernatu bear dituzten, ta ce cimenduren gañean; ta legue oyec eguiten dute Constitucioa. Besteac dira emanlegue, edo distribuciocoac; ceren Uritar bacoitzari dagoquion escubide derechoa emateco eguiñac diran; ta legue oyec dacazquien liburuai deitzen zaye Código, ordenanza, ta erreglamenduac.
G. ¿Cerda Códigoa?
E. Liburu batzuec, ceñetan dauden justicia zucen eguiteco legueac, ala artu emanetan, ala ondasunetan, nola oben edo gaizqui eguiñetan.
G. Cer dira ordenanza, erreglamenduac?
E. Ichaso ta lurreco Erregue-guizon, edo Soldaduac aguintzeco ta gobernatzeco, Erriac artaraco autu edo escogitu cituzten guizo-

Gipuzkoa 1820

1820ko kartilla konstituzional hau Tolosan inprimatu zen, eta Cádizko Konstituzioaren nondik norakoen berri ematen zien herritarrei. Testuaren egitura ohiko kristau dotrinena da: galdera-erantzunetan datzan liburuxkarena. Ikasbide honek badu goiburuan gipuzkoarrei zuzendutako bertso bat, eta bertan esaten zaie haiek ez direla inoren mendekoak. Konstituzioa eta legea zertan diren azaltzen da, bai eta legeak egiteko eskubideak zertan diren ere.

[ES] **Cartilla civil de los ciudadanos constitucionales españoles**

Este “catecismo” constitucional de 1820 se imprimió en Tolosa, para enseñar la Constitución de Cádiz. El verso de la cabecera se dirige a los guipuzcoanos. Se explica qué son la Constitución y la ley.

[FR] **Livret civil des citoyens constitutionnels espagnols**

Ce « catéchisme » constitutionnel de 1820 fut imprimé à Tolosa pour faire connaître la Constitution de Cadix. En tête, un vers s’adresse aux Guipuscoans. On explique ce que sont la Constitution et la loi.

[EN] **Civil Booklet of the Constitutional Citizens of Spain**

This constitutional ‘catechism’ from 1820 was printed in Tolosa with the aim of teaching people about the Constitution of Cadiz. The title verse of the booklet is addressed to the Gipuzkoan population. The booklet seeks to explain the Constitution and law.

BIZENTA ANTONIA MOGEL LEHENENGO EMAKUME EUSKALDUN ITZULTZAILEA

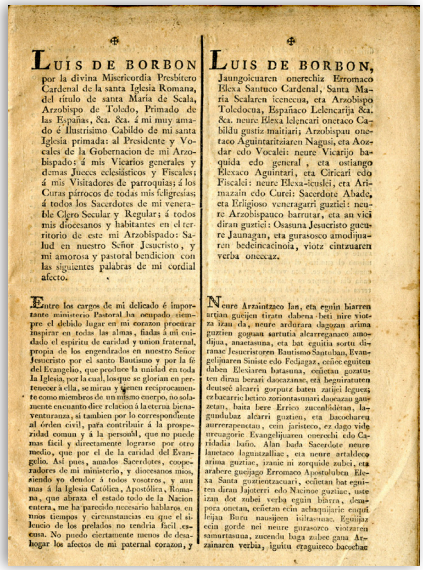

LUIS DE BORBON por la divina Misericordia Presbitero Cardenal de la santa Iglesia Romana, del titulo de santa María de Scala, Arzobispo de Toledo, Primado de las Españas, &c. &c. á mi muy amado é ilustrísimo Cabildo de mi santa Iglesia primada: al Presidente y Vocales de la Gobernacion de mi Arzobispado: á mis Vicarios generales y demas Jueces eclesiásticos y Fiscales: á mis Visitadores de parroquias; á los Curas párrocos de todas mis feligresías; á todos los Sacerdotes de mi venerable Clero Secular y Regular; á todos mis diocesanos y habitantes en el territorio de este mi Arzobispado: Salud en nuestro Señor Jesucristo, y mi amorosa y pastoral bendicion con las siguientes palabras de mi cordial afecto.

Entre los cargos de mi delicado é importante ministerio Pastoral, he ocupado siempre el debido lugar en mi corazon procurar inspirar en todas las almas, fiadas á mi cuidado el espíritu de caridad y union fraternal, propia de los empleados en nuestro Señor Jesucristo por el santo Bautismo y por la fé del Evangelio, que produce la unidad en toda la Iglesia, por la cual, lejos se glorian en pertenecer á ella, se miran y tienen recíprocamente como miembros de un mismo cuerpo, no solamente encaminadas relativo á la eterna bienaventuranza, si tambien por lo correspondiente al órden civil, para contribuir á la prosperidad comun y á la personál, que no puede mas fácil y directamente lograrse por otro medio, que por el de la caridad del Evangelio. Así pues, amados Sacerdotes, cooperadores de mi ministerio, y diocesanos mios, siendo yo deudor á todos vosotros, y aun mas á la Iglesia Católica, Apostólica, Romana, que abraza el estado todo de la Nacion entera, me ha parecido necesario hablaros en unos tiempos y circunstancias en que el silencio de los prelados no tendria fácil escusa. No puedo ciertamente menos de desahogar los afectos de mi paternal corazon, y

LUIS DE BORBON, Jaungoicoaren onerechiz Erromaco Eleiza Santuco Cardenal, Santa Maria Scalaren icenecua, eta Arzobispo Toledocua, Españaco Lelencarija &c. &c. neure Eleiza lelencari onetaco Cabildu gustia maitiari; Arzobispaun onetaco Aguintaritzaren Nagusi, eta Azedar edo Vocalei: neure Vicarijo baquida edo general, eta ostiango Eleizaco Aguintari, eta Circari edo Fiscalei: neure Eleiza-iendei, eta Arimazain edo Curei: Sacerdote Abade, eta Erligioso veneragarri guztiei: neure Arzobispauco barrutari, eta an vici diran guztiei: Osasuna Jesucristo gucure Jaunagan, eta gurasosco amodiuna-ren bedeincaicinoia, viotz cintzuaren verba onecaz.

Neure Arzaintzaco las, eta eguin biarren artian gurujen tiratu dabena beti iire viotza izan da, neure arduratza dagozan arima guztien goguan sartutia alcarreganaco amodijua, anaitasuna, eta bat eguitia sortu dinaz Jesucristoren Bautismo Santuban, Evangelijuaren Siniste edo Fedeagaz, ceiñe eguiten daben Eleizaren batasuna, ceiñetan gozatuten diran berari dagozanac, erá beguiratuten deutsee alcarri gorpuz baten zatiei legues; erbatzaric batzo zoriontasunari dagozan gauzetan, baita bere Errico zucenbidetan. Ikuspuduaz alcarri gustiei, eta bacochareu zuretzaperatuco, cein juristeco, ez dago vida irreagarric Evangelijuaren corrocbi edo Caridadia baño. Alan bada Sacerdote neure lanetaco laguntzalliac, eta neure artaldeco arima guztiac, iranic ni zoruqide zubei, eta arabere gucijago Erromaco Apostoluben Eleiza Santa gotiertzatuari, ceñetan bat eguiten diran Jaiterri edo Nacinoe guztiac, nere izan dot zubei verba eguin biarra, denpora onetan, ceñetan ecis arbaquijuric esquilejua Buru nausijoen ixiltasunac. Eguiaz ecin gorde nei neure gurasosco viotzaren samartasuna, zuzencla haga zubee gana Azsinaren verbia, igutiu eraguiteco bacochac

Bizenta Anotnia Mogel

Bizkaia 1820

Bizenta Antonia Mogel aitzindaria izan zen euskal literaturan: hitz lauz eta hitz neurtuz idatzi zuen, bai eta itzulpenak egin ere, kasu honetan bezala. Izan ere, hona dakargun dokumentua Luis de Borbón kardenal eta Toledoko artzapezpikuaren 1820ko martxoaren 15eko artzain-idazkia da. Gutunak Fernando VII.aren aldeko jarrera erakusten du. Bizenta Antonia Mogelek, azkoitiarra izanik, bizkaieraz egiten du itzulpena, eta Bilbon inprimatu.

[ES] **Vicenta Antonia Moguel la primera mujer vasca traductora**

La azcoitiana de nacimiento y bilbaína de adopción Vicenta Antonia Moguel tradujo al euskera esta carta pastoral del cardenal y arzobispo de Toledo Luis de Borbón, escrita para apoyar públicamente a Fernando VII.

[FR] **Bizenta Antonia Mogel première traductrice basque**

Bizenta Antonia Mogel, née à Azkoitia et bilbayenne d'adoption, a traduit en basque cette lettre pastorale de Louis de Bourbon, cardinal et archevêque de Tolède, écrite pour soutenir publiquement Ferdinand VII.

[EN] **Vicenta Antonia Mogel, First Female Translator of Basque**

Born in Azkoitia, but an adopted Bilbaina, Vicenta Antonia Mogel translated into Basque this pastoral letter written by the Cardinal and Archbishop of Toledo Luis de Borbón expressing his support for King Ferdinand VII.

LANBIDEA IKASTEKO KONTRATUA

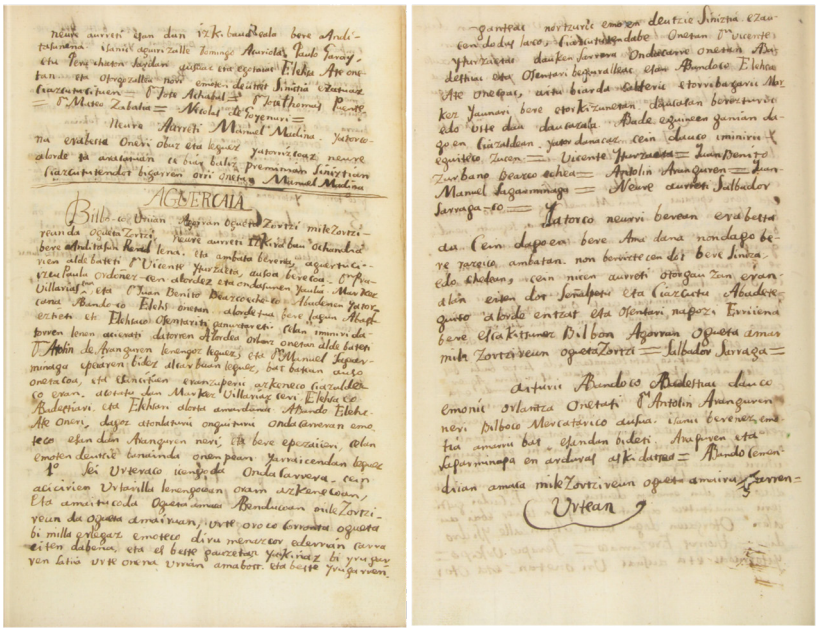

Araba
1823-1833

Jose Paulo Ulibarri Galindez Okondoko seme eta Abandoko albaitariak 1823an hasi zuen *Gutunliburua* idazten; eskuizkribu horretako hitz lauzko lanetako batean errementari-ikasleekin berak egiten zituen kontratuen estipulazioen esapideak ikus daitezke; kontratua euskaraz egiten zuen errementarigaia euskalduna bazen, eta gaztelaniaz erdalduna bazen. Beraz, esan daiteke euskaraz idatzita dagoen lehenengo ikasle-kontratuaren aurrean gaudela.

[ES] Contrato de aprendizaje profesional

En *Gutunliburua* de José Pablo Ulibarri Galindez aparecen en euskera diversas estipulaciones de sus contratos con los aprendices de herreros. Es el primer contrato de aprendizaje escrito conocido en euskera.

[FR] Contrat d'apprentissage

Le *Gutunliburua* de Jose Paulo Ulibarri Galindez présente quelques stipulations en basque de ses contrats avec les apprentis forgerons. Nous sommes face au premier contrat d'apprentissage en basque connu.

[EN] Professional Apprenticeship Contract

Gutunliburua, written by José Paulo Ulibarri Galíndez, includes a number of provisions in Basque of contracts Ulibarri made with his blacksmith apprentices. This document represents the first known written apprenticeship contract in Basque.

HITZAK LEGE

BIZKAIKO BATZAR NAGUSIEN AKTAK

Bizkaia
1833-1877

Bizkaiko Batzar Nagusiek XIX. mendean korrejidorearen azalpenak eta bilkuren aktak ele bitan agertu zituzten. Ebazpen hori hartzeko arrazoiak bi izan ziren: alde batetik, Bizkaiko Batzar Nagusietako ahaldun askok ez zekiten ondo gaztelaniaz, eta haiei mezuak ulertarazi behar zitzaizkien; bestetik, euskaraz jarduten zuten ahaldunen berbaldiak euskaraz ez zekitenei ulertarazi behar zitzaizkien. Jarduera hori luzea izan zen denboran zehar.

[ES] **Actas de las Juntas Generales de Bizkaia**

Las Juntas Generales de Bizkaia en el siglo XIX redactaron actas bilingües. Muchos apoderados no sabían castellano bien, y los discursos de los apoderados vascohablantes se traducían a quienes no lo sabían.

[FR] **Actes des Assemblées générales de Biscaye**

Les Assemblées générales de Biscaye au XIXe siècle ont rédigé des actes bilingues. Beaucoup de députés ne savaient pas bien l'espagnol. Les discours en basque étaient traduits pour ceux qui ne le connaissaient pas.

[EN] **Minutes of the General Assembly of Biscay**

The minutes of the General Assembly of Biscay were drawn up bilingually in the 19th century. Many of the members of the Assembly could not speak much Castilian, and the speeches of the Basque-speaking representatives were translated into Castilian for those who could not understand Basque.

BERGARAKO HITZARMENA

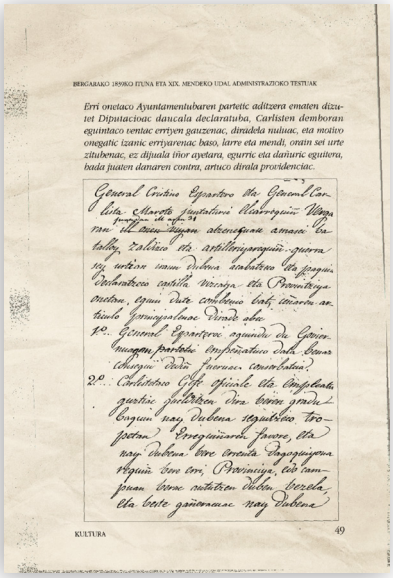
BERGARAKO 1839KO ITUNA ETA XIX. MENDEKO UDAL ADMINISTRAZIOKO TESTUAK

Erri onetaco Ayuntamentubaren partetic aditzera ematen dizutet Diputacioac daucala declaratuba, Carlisten demboran eguintaco ceintac errtyen gaizenac, diridela niluac, eta maitro onegatic izanic errtyarenac baso, larre eta mendi, orain sei urte zitubenac, ez dijuala iñor ayetara, egurric eta dañuric eguiteta, bada juaten danaren contra, artuco dirala providenciac.

KULTURA 49

Gipuzkoa 1839

1839ko abuztuaren 31n Bergaran elkar besarkatu zuten Maroto jeneral karlistak eta Espartero jeneral liberalak. Irizar jauregian elkarri emandako Besarkadak I. Karlistaldia amaitu zuen, zazpi urte aurretik hasitakoa. Gipuzkoako herrian sinatutako hitzarmen hori gaztelaniaz eta euskaraz idatzi zen, guztiek jakin zezaten zertan zen. Espartero jeneralak hitz eman zuen foruak kontserbatzeko ahaleginak egingo zituela. Zorte hobea izan ahal balu!

[ES] El Pacto de Vergara

El Abrazo de Vergara de 31 de agosto de 1839 acabó con la 1.ª Guerra Carlista. El convenio se redactó en castellano y euskera. A pesar de las promesas de Espartero por conservar los fueros, la ley dijo otra cosa.

[FR] Le Traité de Bergara

L'accolade du 31 août 1839 à Bergara mit fin à la Ière guerre carliste. Ce traité a été écrit en espagnol et en basque. Espartero promit de veiller sur les fors. Mais la loi ne disait pas la même chose.

[EN] The Bergara Convention

The famous embrace in Bergara on August 31, 1839, ended the first Carlist War. The Bergara Convention was drafted in both Castilian and Basque. Despite Espartero's promise to preserve the local fueros, the convention determined otherwise.

USURBILGO ORDENANTZAK

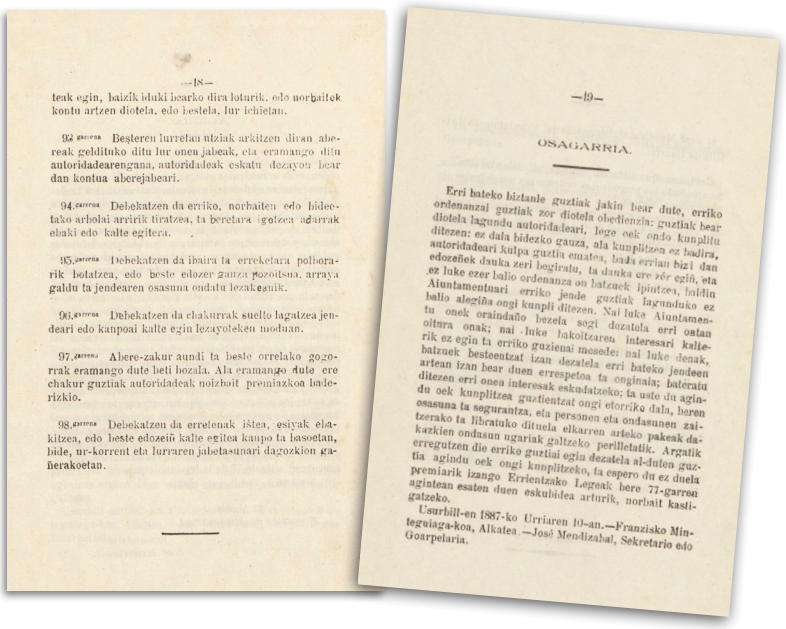

—18—

teak egin, baizik iduki bearko dira loturik, edo norbaitek kontu artzen diotela, edo bestela, lur ichietan.

93.garrena Beste ren lurretan utziak arkitzen diran abereak geldituko ditu lur onen jabeak, eta eramango ditu autoridadearengana, autoridadeak eskatu dezayon bear dan kontua aberejabeari.

94.garrena Debekatzen da erriko, norbaiten edo bidectako arbolai arririk tiratzea, ta beretara igotzea adarrak ebaki edo kalte egitera.

95.garrena Debekatzen da ibaira ta erreketara polboarik botatzea, edo beste edozer gauza pozoitsua, arraya galdu ta jendearen osasuna ondatu lezakeanik.

96.garrena Debekatzen da chakurrak suelto lagatzea jendeari edo kanpoai kalte egin lezayoteken moduan.

97.garrena Abere-zakur aundi ta beste orrelako gozorrak eramango dute beti bozala. Ala eramango dute ere chakur guztiak autoridadeak noizbait premiazkoa baderizkio.

98.garrena Debekatzen da errelenak iztea, esiyak elakitzea, edo beste edozein kalte egitea kanpo ta basoetan, bide, ur-korrent eta lurraren jabetasunari dagozkion gañerakoetan.

—19—

OSAGARRIA.

Erri bateko biztanle guztiak jakin bear dute, erriko ordenanzai guztiak zor diotela obedienzia; guztiak bear diotela lagundu autoridadeari, lege oek ondo kunplitu ditzen: ez dala bidezko gauza, ala kunplitzen ez badira, autoridadeari kulpa guztia ematea, bada errian bizi dan edozeñek duka zeri begiratu, ta dauka ere zer egiñ, eta ez luke ezer balio ordenanza on batzuek ipintzea, baldin Aiuntamentuari erriko jende guztiak lagunduko ez ballo alegiña ongi kunpli ditzen. Nai luke Aiuntamentu onek oraindaño bezela segi dezatela erri ostan oiturra onak; nai luke bakoitzareu interesari kalterik ez egin ta erriko guzienai meseder nai luke denak, batzuek besteentzat izan dezatela erri bateko jendeen artean izan bear duen errespetoa ta enginaia; bateratu ditzen erri onen interesak eskudatzeko; ta uste du agindu oek kunplitzea guztientzat ongi etorriko dala, beren osasuna ta segurantza, eta personen eta ondasunen zaitzerako ta libratuko dituela elkarren arteko pakeak dakazkien ondasun ugariak galtzeko perilletatik. Argatik erregutzen die erriko guztiai egin dezatela al-duten guztia agindu oek ongi kunplitzeko, ta espero du ez duela premiarik izango Errientzako Legeak here 77-garren agintean esaten duen eskubidea arturik, norbait kastigatzeko.

Usurbill-en 1887-ko Urriaren 10-an.—Franzisko Mineguiaga-koa, Alkatea.—José Mendizabal, Sekretario edo Goarpelaria.

Gizpuzkoa
1888

Usurbilgo alkateak sinatuta, 1888ko otsailaren 8an onetsi egin ziren Usurbilgo ordenantzak. Haietan udalerriaren mugak zedarritu ziren; hori ez ezik, gizalege onaren gaineko aginduak eman ziren, osasuna eta garbitasuna arautu ziren, eta pertsonen eta ondasunen segurtasuna zaindu zen. Euskararen aldetik, badu berezitasun bat: izan ere, Larramendiren hitz bakan batzuk ageri dira, nahiz eta gainerako testu osoa euskara lauz egindakoa izan.

[ES] Las ordenanzas de Usurbil

Las ordenanzas de Usurbil de 8 de febrero de 1888 regulan la vida en el municipio. Aunque en el texto aparecen algunos neologismos de Larramendi, el texto en su conjunto contiene un vocabulario popular.

[FR] Les ordonnances d'Usurbil

Les ordonnances du 8 février 1888 d'Usurbil règlent la vie de la commune. Bien que certains néologismes de Larramendi soient présents dans le texte, le texte contient dans son ensemble un vocabulaire populaire.

[EN] Usurbil Ordenances

The Usurbil ordinances of February 8, 1888, set out a number of local regulations. Although the text includes some of Larramendi's neologisms, as a whole the vocabulary is of a popular nature.

EUSKARA BIZKAIKO ETA GIPUZKOAKO DIPUTAZIO PROBINTZIALEN ZIRKULARRETAN

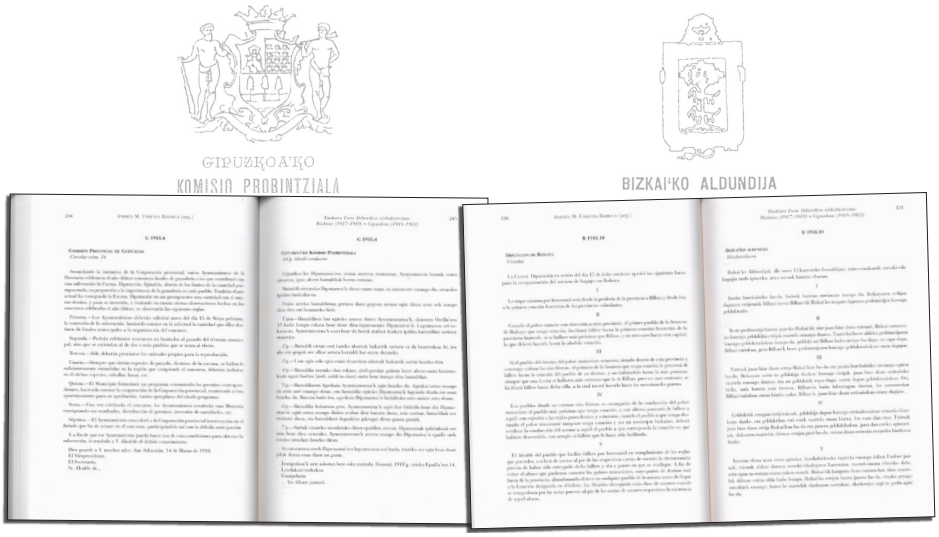

Bizkaia eta Gipuzkoa 1917-1923

Bizkaiko eta Gipuzkoako diputazio probintzialek zirkularrak euskaraz argitaratu zituzten 1917-1919an eta 1918-1923an. Aldaketa politiko batek ekarri zuen euskararen aldeko jarrera hura, eta beste aldaketa politiko batek ekarri zuen jokabide hura alde batera uztea. Denbora-tarte horretan nekazaritzako, irakaskuntzako, herri-lanetako eta beste jardun-eremu batzuetako zirkularrak ele bitan argitaratu ziren euskaldunen hizkuntza-eskubideak bermatzeko.

[ES] **El euskara en las circulares de las diputaciones provinciales de Bizkaia y Gipuzkoa**

Las diputaciones provinciales de Bizkaia y Gipuzkoa publicaron en euskara por aquel entonces circulares de ciertos ámbitos para garantizar también los derechos lingüísticos de los vascohablantes.

[FR] **Le basque dans les circulaires des députations provinciales de Biscaye et Guipuscoa**

Entre 1917 et 1923, les députations provinciales de Biscaye et de Guipuscoa ont publié en basque des circulaires concernant certaines activités pour assurer également les droits linguistiques des locuteurs basques.

[EN] **Basque in the Newsletters of the Provincial Councils of Gipuzkoa and Biscay**

At the time, the Provincial Councils of Biscay and Gipuzkoa published their newsletters on certain areas also in Basque in order to guarantee the linguistic rights of Basque speakers.

AZIENDA-LAGUNGARRIAK LAPURDIN

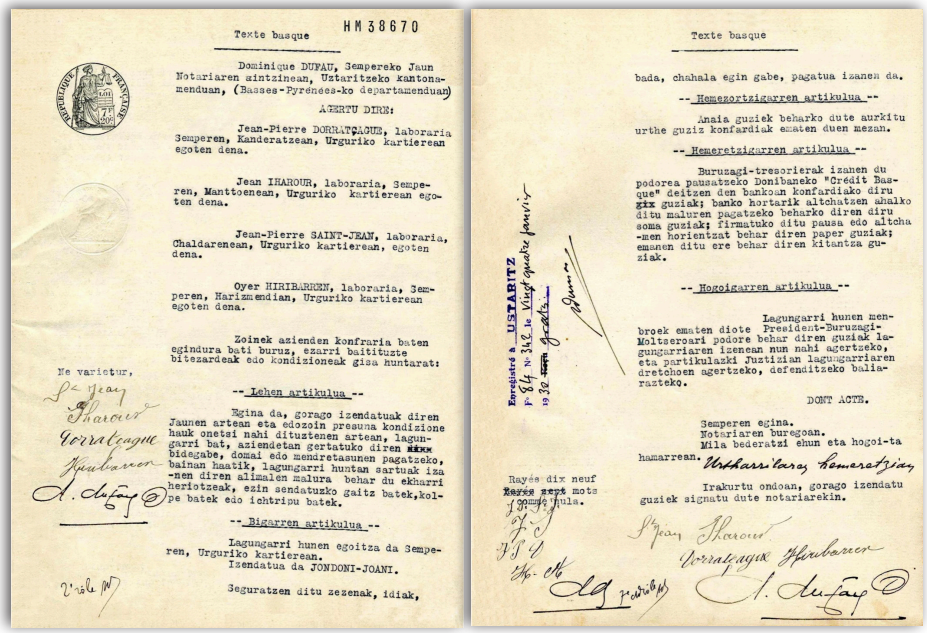

Texte basque HM 38670

Dominique DUFAU, Sempereko Jaun Notariaren aintzinean, Uztaritzeko kantonamenduan, (Basses-Pyrénées-ko departamenduan)

AGERTU DIRE:

Jean-Pierre DORRATÇAGUE, laboraria Semperen, Kanderatzean, Urguriko kartierean egoten dena.

Jean IHAROUR, laboraria, Semperen, Manttoenean, Urguriko kartierean egoten dena.

Jean-Pierre SAINT-JEAN, laboraria, Chaldarenean, Urguriko kartierean, egoten dena.

Oyer HIRIBARREN, laboraria, Semperen, Harizmendian, Urguriko kartierean egoten dena.

Zoinek azienden konfraria baten egindura bati buruz, ezarri baitituzte bitezardeak edo kondizioneak gisa huntarat:

-- Lehen artikulua --

Egina da, gorago izendatuak diren Jaunen artean eta edozoin presuna kondizione hauk onetsi nahi dituztenen artean, lagungarri bat, aziendetan gertatuko diren bidegabe, domai edo mendretasunen pagatzeko, bainan haatik, lagungarri huntan sartuak izanen diren alimalen malura behar du ekharri heriotzeak, ezin sendatuzko gaitz batek, kolpe batek edo ichtripu batek.

-- Bigarren artikulua --

Lagungarri hunen egoitza da Semperen, Urguriko kartierean.
Izendatua da JONDONI-JOANI.

Seguratzen ditu zezenak, idiak,

Ne varietur,

Texte basque

bada, chahala egin gabe, pagatua izanen da.

-- Hemezortzigarren artikulua --

Anaia guziek beharko dute aurkitu urthe guziz konfardiak ematen duen mezan.

-- Hemeretzigarren artikulua --

Buruzagi-tresorierak izanen du podorea pausatzeko Donibaneko "Crédit Basque" deitzen den bankoan konfardiako diru guziak; banko hortarik altchatzen ahalko ditu maluren pagatzeko beharko diren diru soma guziak; firmatuko ditu pausa edo altchamen horientzat behar diren paper guziak; emanen ditu ere behar diren kitantza guziak.

-- Hogoigarren artikulua --

Lagungarri hunen menbroek ematen diote President-Buruzagi-Moltseroari podore behar diren guziak lagungarriaren izenean nun nahi agertzeko, eta partikulazki Juztizian lagungarriaren dretchoen agertzeko, defenditzeko baliarazteko.

DONT ACTE.

Semperen egina.
Notariaren buregoan.
Mila bederatzi ehun eta hogoi-ta hamarrean.

Irakurtu ondoan, gorago izendatu guziek signatu dute notariarekin.

Rayés dix neuf mots comme nula.

Enregistré à USTARITZ
F° 84 N° 342 le Vingt quatre janvier 1930

Lapurdi
1927-1930

Lapurdiko Senpere herriko bi kartierretan, Olhason eta Urgurin, ganaduak aseguratzeko jabe batzuek egindako azienda-ermandadeen estatutuen lekukotza ematen digu Dominique Dufau Senpereko notarioak. Azienda-lagungarri deritze abere-mutualitate horiei, eta bakoitzak santu baten izena hartzen du. Notarioak eskriturak frantsesez eta euskaraz egiletsi zituen oso-osorik. Testu elebiduna emateko erabili zuen teknika orrialde bikoa izan zen.

[ES] Las hermandades de ganado en Lapurdi

El notario Dominique Dufau da fe de los estatutos de dos hermandades de seguros de ganado de dos barrios de Senpere. Las actas son enteramente bilingües, y la técnica empleada es la de la doble página.

[FR] Les assurances mutuelles du bétail en Labourd

Le notaire Dominique Dufau fait foi du statut de deux assurances mutuelles du bétail dans deux quartiers de Saint-Pée-sur-Nivelle. Les actes sont entièrement bilingues, et la technique utilisée est celle de la double page.

[EN] Livestock Societies in lapurdi

Notary Dominique Dufau granted the deeds of two livestock insurance societies from two neighbourhoods in Senpere. The minutes are fully bilingual and they are set out using the double page technique.

ESPAINIAKO II. ERREPUBLIKA ETA LANDA-ERRENTAMENDUAK

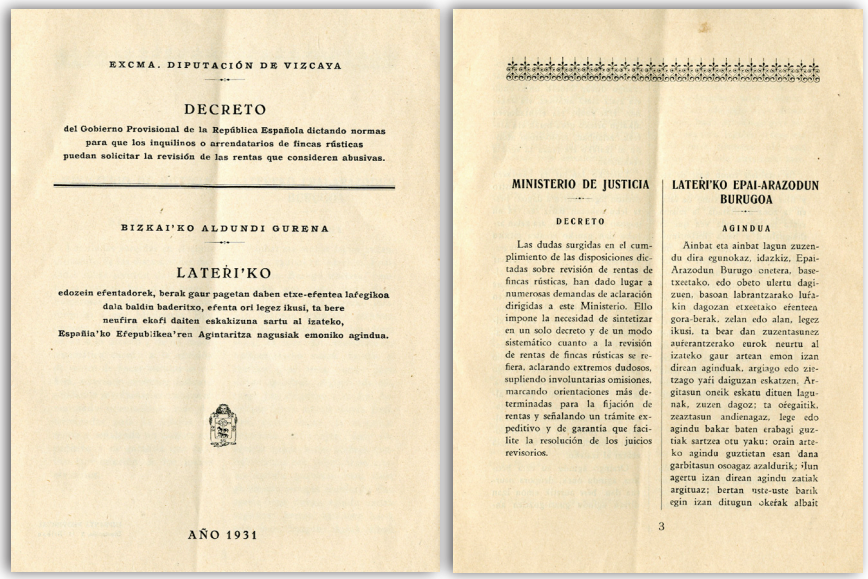

EXCMA. DIPUTACIÓN DE VIZCAYA

DECRETO

del Gobierno Provisional de la República Española dictando normas para que los inquilinos o arrendatarios de fincas rústicas puedan solicitar la revisión de las rentas que consideren abusivas.

BIZKAI'KO ALDUNDI GURENA

LATEŔI'KO

edozein efentadorek, berak gaur pagetan daben etxe-efentea laſegikoa dala baldin baderitxo, efenta ori legez ikusi, ta bere neurira ekafi daiten eskakizuna sartu al izateko, España'ko Efepubilikea'ren Agintaritza nagusiak emoniko agindua.

AÑO 1931

MINISTERIO DE JUSTICIA

DECRETO

Las dudas surgidas en el cumplimiento de las disposiciones dictadas sobre revisión de rentas de fincas rústicas, han dado lugar a numerosas demandas de aclaración dirigidas a este Ministerio. Ello impone la necesidad de sintetizar en un solo decreto y de un modo sistemático cuanto a la revisión de rentas de fincas rústicas se refiera, aclarando extremos dudosos, supliendo involuntarias omisiones, marcando orientaciones más determinadas para la fijación de rentas y señalando un trámite expeditivo y de garantía que facilite la resolución de los juicios revisorios.

LATEŔI'KO EPAI-ARAZODUN BURUGOA

AGINDUA

Ainbat eta ainbat lagun zuzendu dira egunokaz, idazkiz, Epai-Arazodun Burugo onetera, baſe-txeetako, edo obeto ulertu dagizuen, basoan labrantzarako lufakin dagozan etxeetako efenteea gora-berak, zelan edo alan, legez ikusi, ta bear dan zuzentasunez aufeerantzerako eurok neurtu al izateko gaur artean emon izan direan aginduak, argiago edo zitzago yafi daiguzan eskatzen. Argitasun oneik eskatu dituen lagunak, zuzen dagoz; ta oregaitik, zeartasun andienagaz, lege edo agindu bakar baten erabagi guztiak sartzea otu yaku; orain artеko agindu guztietan esan dana garbitasun osoagaz azaldurik; ¹lun agertu izan direan agindu zatiak argituaz; bertan ¹ste-uste barik egin izan ditugun okeſak albait

3

Bizkaia 1931

II. Errepublikako Gobernuak 1931n xedapen bat eman zuen landa-errentamenduen gainean. Xedapen horrek erantzun zien baserrietako eta nekazaritzako etxeetako errentariek aspalditik eginiko eskakizunei. Agindu horretan ezarri zen zein araubide zegoen errentariak haien etxeetatik egozteko. Hartan arautu zen zelan konponduko ziren errentaren gorabeherak, eta errenten epaitegi bat ezarri zen. Euskarazko testua Bizkaiko Aldundiak berak egin zuen.

[ES] La II República y los arrendamientos rústicos

En 1931 el Gobierno de la II República dictó una norma sobre arrendamientos rústicos, que respondía a las demandas de los arrendatarios rústicos. El texto en euskera fue elaborado en la Diputación de Bizkaia.

[FR] La IIe République espagnole et les locations rurales

En 1931 le gouvernement de la IIe République espagnole émit une norme relative aux locations rurales pour répondre aux demandes des locataires ruraux. Le texte en langue basque fut élaboré à la Députation de Biscaye.

[EN] The Second Republic and Rural Leases

In 1931, the Government of the Second Republic issued a mandate on rural leases, which responded to the demands of rural tenants. The text was translated into Basque by the Provincial Council of Biscay.

1936KO AUTONOMIA ESTATUTUA ETA JOSE ANTONIO AGIRRE LEHENDAKARIAREN ZINA

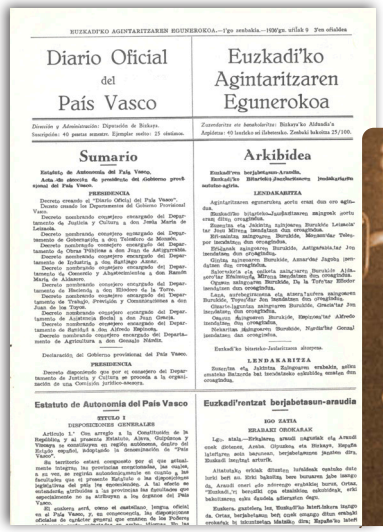

Diario Oficial del País Vasco

Euzkadi'ko Agintaritzaren Egunerokoa

Sumario

Arkibidea

Estatuto de Autonomía del País Vasco

Euzkadi'rentzat berjabetasun-araudia

Araba, Bizkaia eta Gipuzkoa 1936

Espainiako Gerra Zibila piztu zenean jarri zen indarrean *Euzkadi'rentzat berjabetasun-araudia*. Autonomia-estatutu hori 1933ko azaroaren 5ean herriak berronetsi arren, autonomia-estatutua ez zen indarrean jarriko 1936ko urriaren 1a arte. Jose Antonio Agirre lehendakariak, berriz, 1936ko urriaren 7an zin egin zuen Gernikako Arbolaren azpian. Garai hartako erregimen autonomikoak 1937ko ekainaren 19a arte iraun zuen, Bilbo jaustearekin batera.

[ES] **El Estatuto de Autonomía de 1936 y el juramento del lehendakari José Antonio Aguirre**

El estatuto de autonomía entró en vigor el 1 de octubre de 1936. El lehendakari José Antonio Aguirre lo juró bajo el Árbol de Gernika el 7 de octubre. El régimen autonómico duró hasta el 19 de junio de 1937.

[FR] **Le Statut d'autonomie de 1936 et le serment du lehendakari Jose Antonio Aguirre**

Le Statut d'autonomie entra en vigueur le 1er octobre 1936. Le président José Antonio Aguirre a prêté serment le 7 octobre sous l'arbre de Guernica. Le régime d'autonomie dura jusqu'au 19 juin 1937.

[EN] **The 1936 Statute of Autonomy and the Swearing in of Lehendakari José Antonio Agirre**

The Basque Statute of Autonomy entered into force on October 1, 1936. Lehendakari José Antonio Agirre swore on the statute under the Tree of Gernika on October 7. The autonomous regime lasted until June 19, 1937.

GIZA ESKUBIDEEN 1948KO ADIERAZPEN UNIBERTSALA

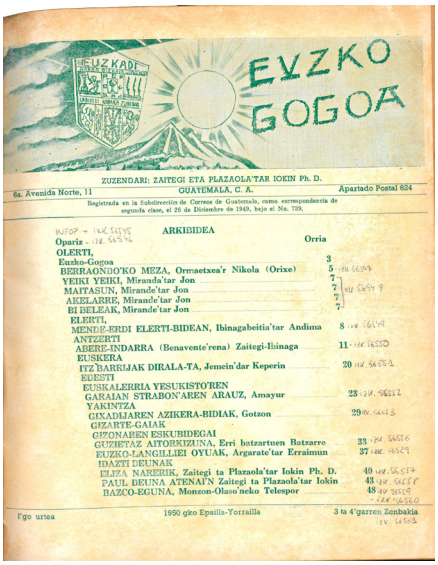
EUZKO GOGOA

ZUZENDARI: ZAITEGI ETA PLAZAOLA'TAR IOKIN Ph. D.

6a. Avenida Norte, 11 — GUATEMALA, C. A. — Apartado Postal 624

Registrada en la Subdirección de Correos de Guatemala, como correspondencia de segunda clase, el 26 de Diciembre de 1949, bajo el No. 739.

ARKIBIDEA — Orria

Opariz - 124.5575

OLERTI, — 3
Euzko-Gogoa — 5
BERRAONDO'KO MEZA, Ormaetxea'r Nikola (Orixe) — 7
YEIKI YEIKI, Miranda'tar Jon — 7
MAITASUN, Miranda'tar Jon — 7
AKELARRE, Miranda'tar Jon — 7
BI BELEAK, Miranda'tar Jon — 7
ELERTI,
MENDE-ERDI ELERTI-BIDEAN, Ibinagabeitia'tar Andima — 8
ANTZERTI
ABERE-INDARRA (Benavente'rena) Zaitegi-Ibinaga — 11
EUSKERA
ITZ BARRIJAK DIRALA-TA, Jemein'dar Keperin — 20
EDESTI
EUSKALERRIA YESUKISTO'REN
GARAIAN STRABON'AREN ARAUZ, Amayur — 23
YAKINTZA
GIXADIJAREN AZIKERA-BIDIAK, Gotzon — 29
GIZARTE-GAIAK
GIZONAREN ESKUBIDEGAI
GUZIETAZ AITORKIZUNA, Erri batzartuen Batzarre — 33
EUZKO-LANGILLEI OYUAK, Argarate'tar Erraimun — 37
IDAZTI DEUNAK
ELIZA NAREIRIK, Zaitegi ta Plazaola'tar Iokin Ph. D. — 40
PAUL DEUNA ATENAI'N Zaitegi ta Plazaola'tar Iokin — 43
BAZCO-EGUNA, Monzon-Olaso'neko Telespor — 48

I'go urtea — 1950 giro Epailla-Yorrailla — 3 ta 4'garren Zenbakia

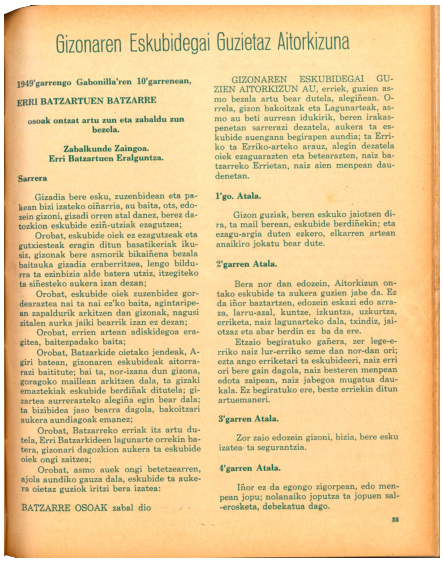
Gizonaren Eskubidegai Guzietaz Aitorkizuna

1949'garrengo Gabonilla'ren 10'garrenean,

ERRI BATZARTUEN BATZARRE

osoak ontzat artu zun eta zabaldu zun bezela.

Zabalkunde Zaingoa.
Erri Batzartuen Eralguntza.

Sarrera

Giazdia bere esku, zuzenbidean eta paskean bizi izateko oiñarria, au baita, ots, edozein gizoni, giadi orren atal danez, berez datozkion eskubide eziñ-utziak ezagutzea;

Orobat, eskubide oiek ez ezagutzeak eta gutxiesteak eragin ditun basatikeriak ikusiz, gizonak bere asmorik bikaiñena bezala baitauka giazdia eraberritzea, lengo bilduma ta ezinbiziz aldebatera utziz, itzegiteko ta siñesteko aukera izan dezan;

Orobat, eskubide oiek zuzenbidez gordearazten nai ta nai ez'ko baita, agintaripean zapaldurik arkitzen dan gizonak, nagusi zitalen aurka jaiki beharrik izan ez dezan;

Orobat, errien artean adiskidegoa eragitea, baitezpadako baita;

Orobat, Batzarkide oietako jendeak, Agiri batean, gizonaren eskubideak aitorrazi baititute; bai ta, nor-izana dun gizona, goragoko maillean arkitzen dala, ta gizaki emaztekiak eskubide berdiñak dituela; gizartea aurreratzeko alegiña egin bear dala; ta bizibidea jaso bearra dagola, bakoitzari aukera aundiagoak emanez;

Orobat, Batzarreko erriak itz artu dutela, Erri Batzarkideen lagunarte orrekin batera, gizonari dagozkion aukera ta eskubide oiek ongi zaitzea;

Orobat, asmo auek ongi betetzearren, ajola aundiko gauza dala, eskubide ta aukera oietaz guziok iritzi bera izatea:

BATZARRE OSOAK zabal dio

GIZONAREN ESKUBIDEGAI GUZIEN AITORKIZUN AU, erriek, guzien asmo bezala artu bear dutela, alegiñean. Orrela, gizon bakoitzak eta Lagunarteak, asmo au beti aurrean idukirik, beren irakaspenetan sarrerazi dezatela, aukera ta eskubide auengana begirapen aundia; ta Erriko ta Errikoarteko arauz, alegin dezatela oiek ezguzarazten eta betearazten, naiz batzarreko Errietan, naiz aien menpean daudenetan.

1'go. Atala.

Gizon guziak, beren eskuko jaiotzen dira, ta mail berean, eskubide berdiñekin; eta ezagu-argia duten ezkero, elkarren artean anaikiro jokatu bear dute.

2'garren Atala.

Bera nor dan edozein, Aitorkizun ontako eskubide ta aukera guzien jabe da. Ez da iñor baztartzen, edozein eskazi edo arraza, larru-azal, kuntze, izkuntza, uzkurtza, errikeita, naiz lagunarteko dala, txindiz, jaiotzaz eta abar berdin ez ba da ere.

Erzaio begiratuko gañera, ser lege-errako naiz lur-errako seme dan nor-dan ori; ezta ango errikotari ta eskubideri, naiz errí ori bere gain dagola, naiz besteren menpean edota zaipean, naiz jabegoa mugatua daukala. Ez begiratuko ere, beste errikein ditun artuemaneri.

3'garren Atala.

Zor zaio edozein gizoni, bizia, bere esku izatea ta seguantzia.

4'garren Atala.

Iñor ez da egongo zigorpean, edo menpean jopu; nolanaiko joputza ta jopuen sal-erosketa, debekatua dago.

38

Mundua 1950

Nazio Batuen Erakundeak 1948ko abenduaren 10ean onetsi zuen Giza Eskubideen Adierazpena. Erakusketa honetara Nikolas Ormaetxea Pellejero "Orixe"k egindako itzulpena dakargu: *Gizonaren Eskubidegai Guzietaz Aitorkizuna*. Orixek *Euzko Gogoa* aldizkarian argitaratutako itzulpen hau 1950eko martxo-apiriletako zenbakian eman zuen. Ereduak eredu, hark euskaraz idazteko duen maisutasuna nabari ageri da agiri honetan. Erbestean egindako lana dugu.

[ES] La Declaración Universal de los Derechos Humanos de 1948

Traducción de Orixe de la Declaración Universal de los Derechos Humanos. Muestra la maestría de su autor al escribir en euskera. Es una obra del exilio. Es la primera traducción al euskera de este documento

[FR] La Déclaration universelle des droits de l'homme de 1948

La traduction par Orixe de la Déclaration universelle des droits de l'homme. L'auteur montre sa maîtrise de l'écriture en basque. C'est un travail fait en exil. C'est la première traduction en basque de ce document.

[EN] The 1948 Universal Declaration of Human Rights

Translation of the Universal Declaration of Human Rights by Orixe. The text clearly demonstrates Orixe's skills as a Basque translator. Carried out by Orixe while in exile, this is the first translation into Basque of the document.

GERNIKAKO 1979KO AUTONOMIA ESTATUTUA ETA NAFARROAKO 1982KO FORU HOBETZEAREN LEGEA

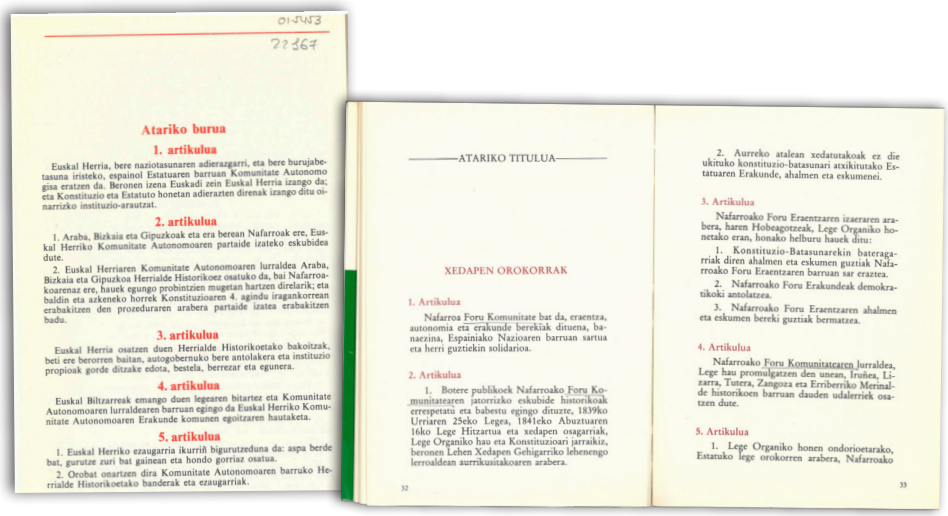

Atariko burua

1. artikulua

Euskal Herria, bere naziotasunaren adierazgarri, eta bere burujabetasuna iristeko, espainol Estatuaren barruan Komunitate Autonomo gisa eratzen da. Beronen izena Euskadi zein Euskal Herria izango da; eta Konstituzio eta Estatuto honetan adierazten direnak izango ditu oinarrizko instituzio-arautzat.

2. artikulua

1. Araba, Bizkaia eta Gipuzkoak eta era berean Nafarroak ere, Euskal Herriko Komunitate Autonomoaren partaide izateko eskubidea dute.

2. Euskal Herriaren Komunitate Autonomoaren lurraldea Araba, Bizkaia eta Gipuzkoa Herrialde Historikoez osatuko da, bai Nafarroakoarenaz ere, hauek egungo probintzien mugetan hartzen direlarik; eta baldin eta azkeneko horrek Konstituzioaren 4. agindu iragankorrean erabakitzen den prozeduraren arabera partaide izatea erabakitzen badu.

3. artikulua

Euskal Herria osatzen duen Herrialde Historikoetako bakoitzak, beti ere berorren baitan, autogobernuko bere antolakera eta instituzio propioak gorde ditzake edota, bestela, berrezar eta egunera.

4. artikulua

Euskal Biltzarreak emango duen legearen bitartez eta Komunitate Autonomoaren lurraldearen barruan egingo da Euskal Herriko Komunitate Autonomoaren Erakunde komunen egoitzaren hautaketa.

5. artikulua

1. Euskal Herriko ezaugarria ikurriñ bigurutzeduna da: aspa berde bat, gurutze zuri bat gainean eta hondo gorriaz osatua.

2. Orobat onartzen dira Komunitate Autonomoaren barruko Herrialde Historikoetako banderak eta ezaugarriak.

—ATARIKO TITULUA—

XEDAPEN OROKORRAK

1. Artikulua

Nafarroa Foru Komunitate bat da, eraentza, autonomia eta erakunde berekiak dituena, banaezina, Espainiako Nazioaren barruan sartua eta herri guztiekin solidarioa.

2. Artikulua

1. Botere publikoek Nafarroako Foru Komunitatearen jatorrizko eskubide historikoak errespetatu eta babestu egingo dituzte, 1839ko Urriaren 25eko Legea, 1841eko Abuztuaren 16ko Lege Hitzartua eta xedapen osagarriak, Lege Organiko hau eta Konstituzioari jarraikiz, beronen Lehen Xedapen Gehigarriko lehenengo lerroaldean aurrikusitakoaren arabera.

2. Aurreko atalean xedatutakoak ez die ukituko konstituzio-batasunari atxikitutako Estatuaren Erakunde, ahalmen eta eskumenei.

3. Artikulua

Nafarroako Foru Eraentzaren izaeraren arabera, haren Hobeagotzeak, Lege Organiko honetako eran, honako helburu hauek ditu:

1. Konstituzio-Batasunarekin bateragarriak diren ahalmen eta eskumen guztiak Nafarroako Foru Eraentzaren barruan sar eraztea.

2. Nafarroako Foru Erakundeak demokratikoki antolatzea.

3. Nafarroako Foru Eraentzaren ahalmen eta eskumen bereki guztiak bermatzea.

4. Artikulua

Nafarroako Foru Komunitatearen lurraldea, Lege hau promulgatzen den unean, Iruñea, Lizarra, Tutera, Zangoza eta Erriberriko Merindade historikoen barruan dauden udalerriek osatzen dute.

5. Artikulua

1. Lege Organiko honen ondorioetarako, Estatuko lege orokorren arabera, Nafarroako

32 33

Euskal Autonomia Erkidegoa eta Nafarroako Foru Komunitatea 1979-1982

Demokraziarekin Euskal Autonomia Erkidegoak eta Nafarroako Foru Komunitateak araubide bereziak berreskuratu zituzten. Nork bere bidea jorratu zuen: Araban, Bizkaian eta Gipuzkoan Gernikako Estatutua herriak erreferendumean onartu zuen 1979ko urriaren 25ean, eta abenduaren 18ko 3/1979 Lege Organikoak onetsi; Nafarroako Foru Komunitatean, berriz, Nafarroako Foru Eraentza berrezarri eta hobetzeko abuztuaren 10eko 13/1982 Lege Organikoa onetsi zen.

[ES] **El Estatuto de Autonomía de Gernika de 1979 y la Ley de Amejoramiento Foral de 1982**

Con la democracia, la Comunidad Autónoma Vasca y la Comunidad Foral de Navarra recuperaron sus regímenes especiales mediante la Ley Orgánica 3/1979, de 18 de diciembre y la Ley Orgánica 13/1982, de 10 de agosto.

[FR] **Le Statut d'autonomie de Guernica de 1979 et la Loi de progrès de la Communauté forale de Navarre de 1982**

Avec la démocratie, la Communauté autonome basque et la Communauté forale de Navarre se sont réapproprié les régimes spéciaux dans la loi organique 3/1979 du 18 décembre 1979 et la loi organique 13/1982 du 10 août 1982.

[EN] **The 1979 Statute of Autonomy of Gernika and the 1982 Law for the Improvement of the Foral Regime**

With the arrival of democracy, the Basque Autonomous Community and the Foral Community of Navarre recovered their special regimes through the Organic Law 3/1979, of December 18, and the Organic Law 13/1982, of August 10.

BATZAR NAGUSIAK

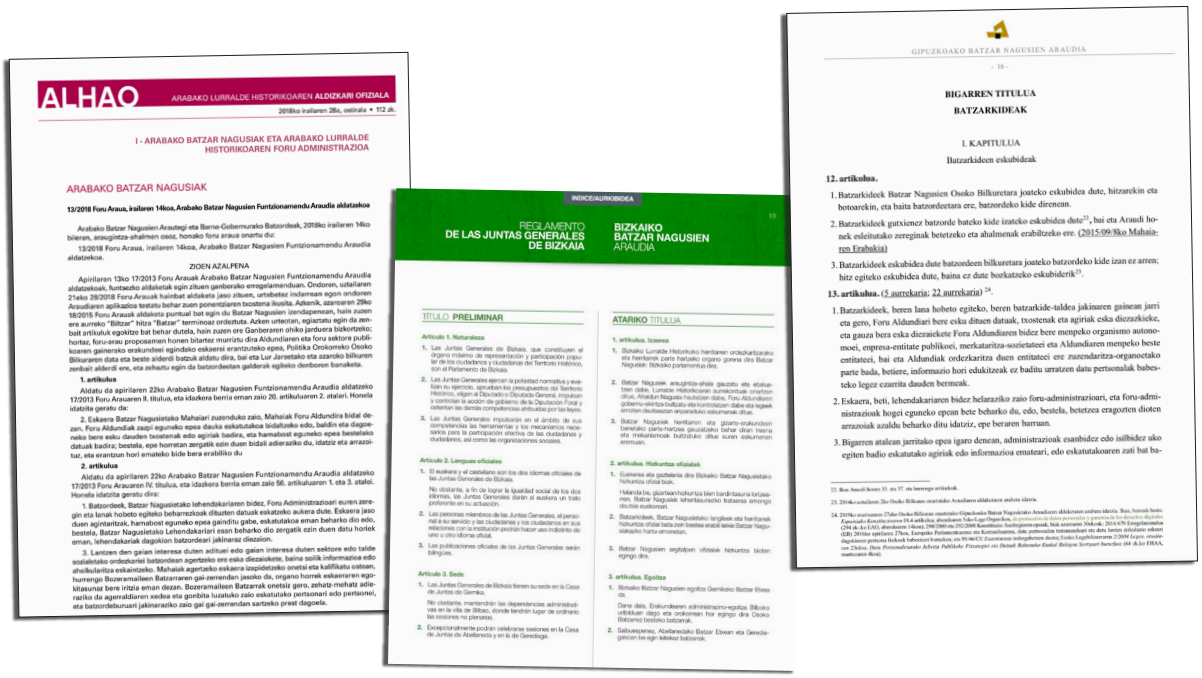

Araba, Bizkaia eta Gipuzkoa
1979-2022

Espainiako 1978ko Konstituzioarekin batera foru-araubide bereziak berrezartzearen ondorioz, Arabako, Bizkaiko eta Gipuzkoako lurralde historikoek beren parlamentuak (Batzar Nagusiak) jarri zituzten indarrean. Haien jarduera sorreratik beretik elebiduna da. Haien eskumenen artetik ogasunaren arloan dituztenak nabarmendu behar dira, eurak baitira tributuak ezarri eta legetzen dituztenak.

[ES] Las Juntas Generales

Con la Constitución española de 1978 Álava, Bizkaia y Gipuzkoa restablecieron sus Juntas Generales. Se institucionaliza el bilingüismo de la actividad parlamentaria de las Juntas Generales desde el comienzo.

[FR] Les Assemblées générales

Avec la Constitution espagnole de 1978, l'Alava, la Biscaye et le Guipuscoa rétablirent les Assemblées générales ou Députations. Dès le début, le bilinguisme dans l'activité parlementaire est institutionnalisé.

[EN] The General Assemblies

With the Spanish Constitution of 1978, Araba, Biscay and Gipuzkoa were able to re-established their General Assemblies. The parliamentary activities of the General Assemblies were conducted bilingually from the start.

EUSKO LEGEBILTZARRA, NAFARROAKO PARLAMENTUA ETA EUSKARAREN LEGEAK

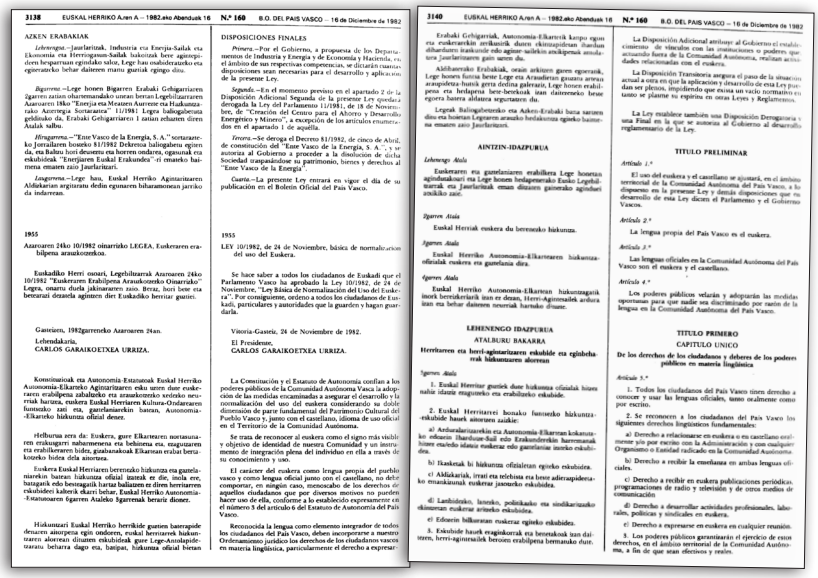

3138 EUSKAL HERRIKO A.ren A – 1982.eko Abenduak 16 N.º 160 B.O. DEL PAIS VASCO – 16 de Diciembre de 1982

AZKEN ERABAKIAK.

Lehenengoa.—Jaurlaritzak, Industria eta Energia-Sailak eta Ekonomia eta Herrigaraun-Sailak bakoitzak bere agintepideen heoparruan egindako salue, Lege hau eraldeiarazko eta egiaratzeko behar daiteren mantu guztiak egingo ditu.

Bigarrena.—Lege honen Bigarren Erabaki Gehigarriaren ígaaren zatian oharteuandako unean bertan Legebiltzarraren Azaroaren 18ko "Energia eta Meatzen Aurrene eta Hiaukuntzarako Azerregia Sortzaartea" 11/1981 Legea baliogabetuta geldituko da, Erabaki Gehigarriaren 1 zatian aduuten diren Atalak salbu.

Hirugarrena.—"Ente Vasco de la Energía, S. A." sortzaarteko Jorraiaren hozetko 81/1982 Dekretoa baliogabetu egiten da, eta Baltzu hori deusetu eta horren ondaren, ogasunak eta eskubideak "Energiaren Euskal Erakundea" ri emateko baimena ematen zaio Jaurlaritzari.

Laugarrena.—Lege hau, Euskal Herriko Agintaritzaren Aldizkarian argitaratu dedin egunaren biharamenean jarriko da indarrean.

1955

Azaroaren 24ko 10/1982 oinarriko LEGEA, Euskararen erabilpena arauskozenkoa.

Euskadiko Herri osoari, Legebiltzarrak Azaroaren 24ko 10/1982 "Euskararen Erabilpena Arauskozenko Oinarriako" Legea, onartu duela jakinarazten zaio. Bezaz, hori bete eta betearazi dezaela agintzen dier Euskadiko herritar guztiei.

Gasteiz, 1982garrenko Azaroaren 24an.

Lehendakaria,
CARLOS GARAIKOETXEA URRIZA.

Konstituzioak eta Autonomia-Estatutoak Euskal Herriko Autonomia-Elkarteko Agintaritzaren eku uzen dute euskararen erabilpena zabalteko eta arauskozenko xedeko neurriak hartzera, euskera Euskal Herriaren Kultura-Ondarearen funtsezko zati eta, gaztelaniarekin batean, Autonomia-Elkarteko hizkuntza ofizial denez.

Helburua zera da: Euskera, gure Elkartearen notasunaren erakusgarri nabarmenena eta behinena eta, eragiuzaren eta erabilleraren bidez, gizabanakoak Elkartean erabat betetzeko bidea dela ainoztea.

Euskera Euskal Herriaren berezko hizkuntza eta gaztelaniarekin batean hizkuntza ofizial izateak ez die, inola ere, hatagarik edo betzagarik hartaz hallaiten ez diren herritarren eskubideei kalterik sharri behar, Euskal Herriko Autonomia-Estatuaoaren ígarren Atalelo ígarrenak berariz dioner.

Hizkuntzari Euskal Herriko herritide guztien baterapide denaren aitorpena egin ondoren, euskal herritarrek hizkuntzarrez aliorrean dituzten eskubideak gure Lege-Araubidetaratu beharra dago eta, batipat, hizkuntza ofizial bietan

DISPOSICIONES FINALES

Primera.—Por el Gobierno, a propuesta de los Departamentos de Industria y Energía y de Economía y Hacienda, en el ámbito de sus respectivas competencias, se dictarán cuantas disposiciones sean necesarias para el desarrollo y aplicación de la presente Ley.

Segunda.—En el momento previsto en el apartado 2 de la Disposición Adicional Segunda de la presente Ley quedará derogada la Ley del Parlamento 11/1981, de 18 de Noviembre, de "Creación del Centro para el Ahorro y Desarrollo Energéticos y Minero", a excepción de los artículos enumerados en el apartado 1 de aquélla.

Tercera.—Se deroga el Decreto 81/1982, de cinco de Abril, de constitución del "Ente Vasco de la Energía, S. A.", y se autoriza al Gobierno a proceder a la disolución de dicha Sociedad traspasándose su patrimonio, bienes y derechos al "Ente Vasco de la Energía".

Cuarta.—La presente Ley entrará en vigor el día de su publicación en el Boletín Oficial del País Vasco.

1955

LEY 10/1982, de 24 de Noviembre, básica de normalización del uso del Euskera.

Se hace saber a todos los ciudadanos de Euskadi que el Parlamento Vasco ha aprobado la Ley 10/1982, de 24 de Noviembre, "Ley Básica de Normalización del Uso del Euskera". Por consiguiente, ordeno a todos los ciudadanos de Euskadi, particulares y autoridades que la guarden y hagan guardar.

Vitoria-Gasteiz, 24 de Noviembre de 1982.

El Presidente,
CARLOS GARAIKOETXEA URRIZA.

La Constitución y el Estatuto de Autonomía confían a los poderes públicos de la Comunidad Autónoma Vasca la adopción de las medidas encaminadas a asegurar el desarrollo y la normalización del uso del euskera considerando su doble dimensión de parte fundamental del Patrimonio Cultural del Pueblo Vasco y, junto con el castellano, idioma de uso oficial en el Territorio de la Comunidad Autónoma.

Se trata de reconocer al euskera como el signo más visible y objetivo de identidad de nuestra Comunidad y un instrumento de integración plena del individuo en ella a través de su conocimiento y uso.

El carácter del euskera como lengua propia del pueblo vasco y como lengua oficial junto con el castellano, no debe comportar, en ningún caso, menoscabo de los derechos de aquellos ciudadanos que por diversos motivos no puedan hacer uso de ella, conforme a lo establecido expresamente en el número 3 del artículo 6 del Estatuto de Autonomía del País Vasco.

Reconocida la lengua como elemento integrador de todos los ciudadanos del País Vasco, deben incorporarse a nuestro Ordenamiento jurídico los derechos de los ciudadanos vascos en materia lingüística, particularmente el derecho a expresar-

3140 EUSKAL HERRIKO A.ren A – 1982.eko Abenduak 16 N.º 160 B.O. DEL PAIS VASCO – 16 de Diciembre de 1982

Erabaki Gehigarriak, Autonomia-Elkarteak kanpo egon eta euskerarekin zerikusirik duten ekintzapideiaz ibardueta izaukonde edo aginte-saileko arduraperuk amaiuera Jaurlaritzaren gain uzten diu.

Aldibereko Erabakiak, orain arkitzen garen egoeraiak, Lege honen furtxa hetie Lege eta Araudiezen gaurtzo arteyan araupideta-hutsik gerta dedina galeraziz, Lege honen erabilpena eta bedapena bete-beteraiak izan daitezenako bezae egoera baiezu aldatuta segurtatzen du.

Legeak Baliogabetzeko eta Azken-Erabaki batu saruen dira eta hoietan Legearen araudio berdaketzea egoeko baimena ematen zaio Jaurlaritzari.

AINTZIN-IDAZPURUA

Lehenengo Atala

Euskararen eta gaztelaniaren erabilliera Lege honetan agindutakoari eta Lege honen bedapenerako Eusko Legebiltzarrak eta Jaurlaritzak eman ditzaten gainerako agindueri arakiko zaie.

Bigarren Atala

Euskal Herriak euskera du berezko hizkuntza.

Hirugarren Atala

Euskal Herriko Autonomia-Elkartearen hizkuntza-ofizialak euskera eta gaztelania dira.

Laugarren Atala

Euskal Herriko Autonomia-Elkartean hizkuntzagaitik inork herritarlarik inn er dezan, Herri-Agintaritzak arduratuan eta behar daitenen neurriak hartuko ditzate.

LEHENENGO IDAZPURUA

ATALBURU BAKARRA

Herritarren eta herri-agintaritzaren eskubide eta eginbeharrak hizkuntzaren aiorrean

Hirugarren Atala

1. Euskal Herritar guztiek dute hizkuntza ofizialak hitzen nahiz idazte eta ezagutzeko eta erabiltzeko eskubide.

2. Euskal Herritarrei bezaiko funtsezko hizkuntza-eskubide hauek aitorzen zaizkie:

a) Aetlaralitzarekin eta Autonomia-Elkartean kokatzeko edozein Ibardueta-lluil edo Erakunderekin harremanak hizter eta/edo idatzi euskeraz edo gaztelaniaz inorko eskubide-dia.

b) Ikaskenak hi hizkuntza ofizialetan egiteko eskubidea.

c) Aldizkariak, irrati eta telebista eta beste adierazpideta-ko etxnakiunak euskeraz jasoarko eskubidea.

d) Lanbidetako, lanoko, politikako eta sindikaritzako ekimenan euskeraz aritzeko eskubidea.

e) Edozein bilkuretan euskeraz egiteko eskubidea.

3. Eskubide hauek eragiukorrak eta benetakoak izan daitezen, herri-agintaritzek bereziki erabilpena bermatuko dute.

La Disposición Adicional atribuye al Gobierno el establecimiento de vínculos con las instituciones o poderes que, actuando fuera de la Comunidad Autónoma, realicen actividades relacionadas con el euskera.

La Disposición Transitoria asegura el paso de la situación actual a otra en que la aplicación y desarrollo de esta Ley puedan ser plenos, impidiendo que exista un vacío normativo en tanto se plasme su espíritu en otras Leyes y Reglamentos.

La Ley establece también una Disposición Derogatoria y una Final en la que se autoriza al Gobierno al desarrollo reglamentario de la Ley.

TITULO PRELIMINAR

Artículo 1.º

El uso del euskera y el castellano se ajustará, en el ámbito territorial de la Comunidad Autónoma del País Vasco, a lo dispuesto en la presente Ley y demás disposiciones que en desarrollo de esta Ley dicten el Parlamento y el Gobierno Vascos.

Artículo 2.º

La lengua propia del País Vasco es el euskera.

Artículo 3.º

Las lenguas oficiales en la Comunidad Autónoma del País Vasco son el euskera y el castellano.

Artículo 4.º

Los poderes públicos velarán y adoptarán las medidas oportunas para que nadie sea discriminado por razón de la lengua en la Comunidad Autónoma del País Vasco.

TITULO PRIMERO

CAPITULO UNICO

De los derechos de los ciudadanos y deberes de los poderes públicos en materia lingüística

Artículo 5.º

1. Todos los ciudadanos del País Vasco tienen derecho a conocer y usar las lenguas oficiales, tanto oralmente como por escrito.

2. Se reconocen a los ciudadanos del País Vasco los siguientes derechos lingüísticos fundamentales:

a) Derecho a relacionarse en euskera o en castellano oralmente y/o por escrito con la Administración y con cualquier Organismo o Entidad radicado en la Comunidad Autónoma.

b) Derecho a recibir la enseñanza en ambas lenguas oficiales.

c) Derecho a recibir en euskera publicaciones periódicas, programaciones de radio y televisión y de otros medios de comunicación.

d) Derecho a desarrollar actividades profesionales, laborales, políticas y sindicales en euskera.

e) Derecho a expresarse en euskera en cualquier reunión.

3. Los poderes públicos garantizarán el ejercicio de estos derechos, en el ámbito territorial de la Comunidad Autónoma, a fin de que sean efectivos y reales.

Euskal Autonomia Erkidegoa eta Nafarroako Foru Komunitatea

1982-1986

Euskal Autonomia Erkidegoak eta Nafarroako Foru Komunitateak hizkuntza bi dituzte euren eremuetan: euskara eta gaztelania. EAEn azaroaren 24ko 10/1982 Legeak ezartzen du hizkuntza-araubidea; Nafarroan, berriz, abenduaren 15eko 18/1986 Foru Legeak ezartzen du araubide hori. Lege-xedapen biek, zeinek irizpide bereziak erabiliz, hizkuntza bioi izaera ofiziala ematen diete, eta aholku-instituzioaren izaera ematen diote Euskaltzaindiari.

[ES] **El Parlamento vasco, el Parlamento de Navarra y las leyes del euskera**

La Ley 10/1982, de 24 de noviembre, básica del euskera regula el régimen lingüístico de la CAV; en la Comunidad Foral Navarra es la Ley 18/1986, de 15 de diciembre, la disposición que regula su régimen lingüístico.

[FR] **Le Parlement basque, le Parlement de Navarre et les lois de la langue basque**

La loi 10/1982 fondamentale du 24 novembre 1982 sur la langue basque régit le régime linguistique de la Communauté autonome basque; dans la Communauté forale de Navarre, la loi forale 18/1986 du 15 décembre 1986 est la disposition régissant le régime linguistique.

[EN] **The Basque Parliament, the Parliament of Navarre, and Laws Concerning the Basque Language**

The Basic Law regulating the linguistic regime in the Basque autonomous Community is Law 10/1982, and in the Foral Community of Navarre it is Law 18/1986, of December 15.

EUSKARA BOEn

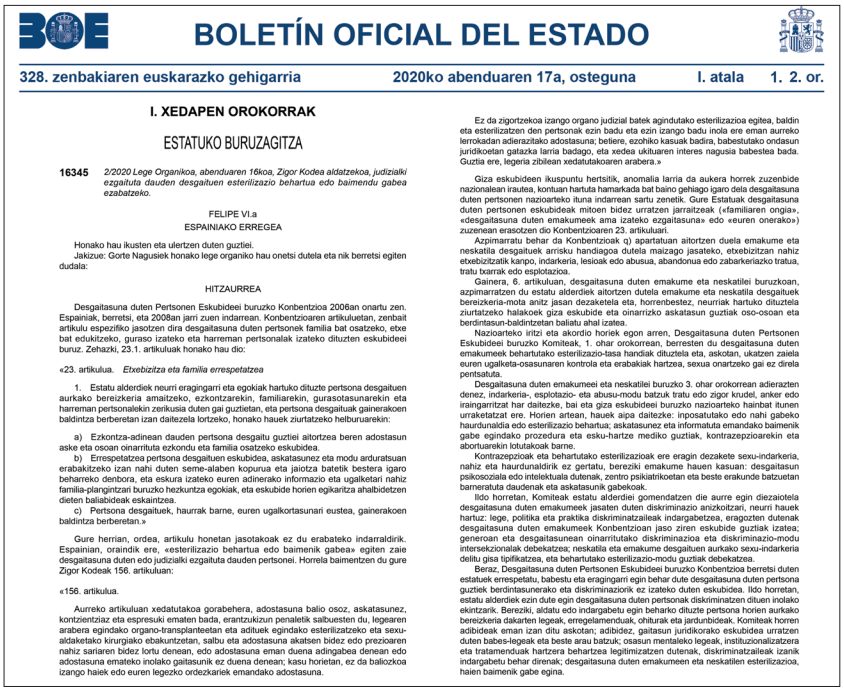

BOLETÍN OFICIAL DEL ESTADO

328. zenbakiaren euskarazko gehigarria — 2020ko abenduaren 17a, osteguna — I. atala — 1. 2. or.

I. XEDAPEN OROKORRAK

ESTATUKO BURUZAGITZA

16345 *2/2020 Lege Organikoa, abenduaren 16koa, Zigor Kodea aldatzekoa, judizialki ezgaituta dauden desgaituen esterilizazio behartua edo baimendu gabea ezabatzeko.*

FELIPE VI.a
ESPAINIAKO ERREGEA

Honako hau ikusten eta ulertzen duten guztiei.
Jakizue: Gorte Nagusiek honako lege organiko hau onetsi dutela eta nik berretsi egiten dudala:

HITZAURREA

Desgaitasuna duten Pertsonen Eskubideei buruzko Konbentzioa 2006an onartu zen. Espainiak, berretsi, eta 2008an jarri zuen indarrean. Konbentzioaren artikuluetan, zenbait artikulu espezifiko jasotzen dira desgaitasuna duten pertsonek familia bat osatzeko, etxe bat edukitzeko, guraso izateko eta harreman pertsonalak izateko dituzten eskubideei buruz. Zehazki, 23.1. artikuluak honako hau dio:

«23. artikulua. *Etxebizitza eta familia errespetatzea*

1. Estatu alderdiek neurri eragingarri eta egokiak hartuko dituzte pertsona desgaituen aurkako bereizkeria amaitzeko, ezkontzarekin, familiarekin, gurasotasunarekin eta harreman pertsonalekin zerikusia duten gai guztietan, eta pertsona desgaituak gaineraikoen baldintza berberetan izan daitezela lortzeko, honako hauek ziurtatzeko helburuarekin:

a) Ezkontza-adinean dauden pertsona desgaitu guztiei aitortzea beren adostasun aske eta osoan oinarrituta ezkondu eta familia osatzeko eskubidea.
b) Errespetatzea pertsona desgaituen eskubidea, askatasunez eta modu arduratsuan erabakitzeko izan nahi duten seme-alaben kopurua eta jaiotza batetik bestera igaro beharreko denbora, eta eskura izateko euren adinerako informazio eta ugalketari nahiz familia-plangintzari buruzko hezkuntza egokiak, eta eskubide horien egikaritza ahalbidetzen dieten baliabideak eskaintzea.
c) Pertsona desgaituek, haurrak barne, euren ugalkortasunari eustea, gaineraikoen baldintza berberetan.»

Gure herrian, ordea, artikulu honetan jasotakoak ez du erabateko indarraldirik. Espainian, oraindik ere, «esterilizazio behartua edo baimenik gabea» egiten zaie desgaitasuna duten edo judizialki ezgaituta dauden pertsonei. Horrela baimentzen du gure Zigor Kodeak 156. artikuluan:

«156. artikulua.

Aurreko artikuluan xedatutakoa gorabehera, adostasuna falta bada ere, epaileak baimendu ahal izango du, beti ere, ezohiko kasuak badira, babestutako ondasun juridikoetan gatazka larria badago, eta ezin bada ukituaren interes nagusia babestea bestela. Guztia ere, legeria zibilean xedatutakoaren arabera.»

Giza eskubideen ikuspuntu hertsitik, anomalia larria da aukera horrek zuzenbide nazionalean irautea, kontuan hartuta hamarkada bat baino gehiago igaro dela desgaitasuna duten pertsonen nazioarteko ituna indarrean sartu zenetik. Gure Estatuak desgaitasuna duten pertsonen eskubideak mitoen bidez urratzen jarraitzeak («familiaren ongia», «desgaitasuna duten emakumeek ama izateko ezgaitasuna» edo «euren onerako») zuzenean erasotzen dio Konbentzioaren 23. artikuluari.

Azpimarratu behar da Konbentzioak q) apartatuan aitortzen duela emakume eta neskatila desgaituek arrisku handiagoa dutela maizago jasateko, etxebizitzan nahiz etxebizitzatik kanpo, indarkeria, lesioak edo abusua, abandonua edo zabarkeriazko tratua, tratu txarrak edo esplotazioa.

Gainera, 6. artikuluan, desgaitasuna duten emakume eta neskatilei buruzkoan, azpimarratzen du estatu alderdiek aitortzen dutela emakume eta neskatila desgaituek bereizkeria-mota anitz jasan dezaketela eta, horrenbestez, neurriak hartuko dituztela ziurtatzeko halakoek giza eskubide eta oinarrizko askatasun guztiak oso-osoan eta berdintasun-baldintzetan baliatu ahal izatea.

Nazioarteko irizti eta akordio horiek egon arren, Desgaitasuna duten Pertsonen Eskubideei buruzko Komiteak, 1. ohar orokorrean, berresten du desgaitasuna duten emakumeek behartutako esterilizazio-tasa handiak dituztela eta, askotan, ukatzen zaiela euren ugalketa-osasunaren kontrola eta erabakiak hartzea, sexua onartzeko gai ez direla pentsatuta.

Desgaitasuna duten emakumeei eta neskatilei buruzko 3. ohar orokorrean adierazten denez, indarkeria-, esplotazio- eta abusu-modu batzuk tratu edo zigor krudel, anker edo irraingarritzat har daitezke, bai eta giza eskubideei buruzko nazioarteko hainbat itunen urraketatzat ere. Horien artean, hauek aipa daitezke: inposatutako edo nahi gabeko haurdunaldia edo esterilizazio behartua; askatasunez eta informatuta emandako baimenik gabe egindako prozedura eta esku-hartze mediko guztiak, kontrazepzioarekin eta abortuarekin lotutakoak barne.

Kontrazepzioak eta behartutako esterilizazioak ere eragin dezakete sexu-indarkeria, nahiz eta haurdunaldirik ez gertatu, bereziki emakume hauen kasuan: desgaitasun psikosoziala edo intelektuala dutenak, zentro psikiatrikoetan eta beste erakunde batzuetan barneratuta daudenak eta askatasunik gabekoak.

Ildo horretan, Komiteak estatu alderdiei gomendatzen die aurre egin diezaiotela desgaitasuna duten emakumeek jasaten duten diskriminazio anizkoitzari, neurri hauek hartuz: lege, politika eta praktika diskriminatzaileak indargabetzea, eragozten dutenak desgaitasuna duten emakumeek Konbentzioan jaso ziren eskubide guztiak izatea; generoan eta desgaitasunean oinarritutako diskriminazioa eta diskriminazio-modu intersekzionalak debekatzea; neskatila eta emakume desgaituen aurkako sexu-indarkeria delitu gisa tipifikatzea, eta behartutako esterilizazio-modu guztiak debekatzea.

Beraz, Desgaitasuna duten Pertsonen Eskubideei buruzko Konbentzioa berretsi duten estatuek errespetatu, babestu eta eragingarri egin behar dute desgaitasuna duten pertsona guztiek berdintasunerako eta diskriminaziorik ez izateko duten eskubidea. Ildo horretan, estatu alderdiek ezin dute egin desgaitasuna duten pertsonak diskriminatzen dituen inolako ekintzarik. Bereziki, aldatu edo indargabetu egin beharko dituzte pertsona horien aurkako bereizkeria dakarten legeak, erregelamenduak, ohiturak eta jardunbideak. Komiteak horren adibideak eman izan ditu askotan; adibidez, gaitasun juridikorako eskubidea urratzen duten babes-legeak eta beste arau batzuk; osasun mentaleko legeak, institutzionalizatzera eta tratamenduak hartzera behartzea legitimizatzen dutenak, diskriminatzaileak izanik indargabetu behar direnak; desgaitasuna duten emakumeen eta neskatilen esterilizazioa, haien baimenik gabe egina.

Espainiako Erresuma 2011-2022

Espainiako xedapen orokorrak estatu osoan aplikatzen dira, eta horietako zenbait euskaraz hasi ziren argitaratzen Estatuko Aldizkari Ofizialaren euskarazko gehigarrian 2011ko azaroaren 16ko aleaz geroztik. Hori IVAPen eta estatuko agentzia eskudunaren arteko hitzarmen baten bidez lortu zen. Ordu arte BOEn euskaraz argitaratutako testua erreferendumaren mendean jarri zen Konstituzionarena izan zen. 1978ko abenduaren 29ko alean.

[ES] El euskera en el BOE

Mediante un convenio entre el IVAP y la agencia estatal competente en la materia, a partir del 16 de noviembre de 2011 empezaron a publicarse las disposiciones generales del Reino de España en euskera.

[FR] La langue basque au Bulletin officiel espagnol

Par une convention entre l'IVAP et l'agence nationale compétente en la matière, les dispositions générales du Royaume d'Espagne ont commencé à être publiées en basque à partir du 16 novembre 2011.

[EN] Use of Basque in the Official State Gazette (BOE)

As a result of an agreement between the Basque Institute of Public Administration (IVAP) and the corresponding state agency of the central Spanish government, as of November 16, 2011, the general provisions of the Kingdom of Spain began to be published in Basque.

ERREFERENTZIAK REFERENCIAS / RÉFÉRENCES / REFERENCES

Bizkaiko Foru Zaharra*: Urde urdaondo e(ta) açia etondo*
Irudia hemendik hartua: Bilboko *La Unión Vasco Navarra* egunkariak 1879an liburuxka gisa argitaratua: *Fuero Viejo de Vizcaya*, 1452, 110. kapitulua. Bizkaiko Foru Liburutegiaren alea.

http://hdl.handle.net/20.500.11938/80866

Zuzenbidea eta literatura

***1*.- Etxepare: Judizio jenerala**
Irudia hemendik hartua: *Linguae Vasconum primitiae* / per dominum Bernardum Dechepare, rectorem Sancti Michaelis veteris.-- [Bourdeaulx] : [François Morpain, imprimeur], [1545], "Judizio jenerala" poema. Frantziako Biblioteka Nazionaleko alea.

http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b8609513p

***2*.- Axular: justizia min da eta garratz**
Irudia hemendik hartua: *Guero : bi partetan partitua eta berecia, lehenbicicoan emaitenda, aditcera, cenbat calte eguiten duen, luçamendutan ibiltceac, eguitecoen gueroco utzteac, bigarrenean quidatcenda, eta aitcinatcen, luçamenduac utciric, bera hala, bere eguin bideari, lothu nahi çaicana* / escritura saindutic, eliçaco doctor etaric eta liburu debocinozco etaric Axular Saraco errotorac vildua.-- Bordelen : G. Milanges ... imprimaçaillea baithan, 1643, XI. Kapitulua, 137. or. Koldo Mitxelena Kulturuneko alea.

***3*.- Oihenart: Atsotizac edo Refraüac**
Irudia hemendik hartua: *Les proverbes basques recueillis par le S[ieur] D'Oihenart, plus les poésies basques du mesme auteur*, Paris, 1957. Frantziako Biblioteka Nazionalaren alea.

https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k15122177/f38.item

Ezkontzako agiriak: Zufiako ezkon-hitza
Irudia hemendik hartua: *Textos arcaicos vascos / Luis Michelena.-- Madrid : Minotauro, 1964, 150-151. or.*

Gramatica escuaraz eta francesez : composatua francez hitzcunça ikhasi nahi dutenen faboretan / M. Harriet Notari Erreïalak
Irudia hemendik hartua: *Gramatica escuaraz eta francesez : composatua francez hitzcunça ikhasi nahi dutenen faboretan* / M. Harriet Notari Erreïalak.-- Bayonan : Fauvet, Alarguna eta J. Fauvet ... baitan, 1741. Azkue Biblioteka eta Artxiboko alea (AK-33/30).

Fazeriak: Sara eta Baztan arteko korrespondentzia fazeriez (1799)
Irudia hemendik hartua: *«1799, Carta al Alcalde de Baztán muy curiosa en vasco:* "Bastango jaun alcate juratuei entregatua izanen da carta hau ... " in «Amojonamientos, límites y facerías»,
164 kaxan «Alduides o Montes de Quinto Real 1770-1818» eta bere paper-sortan, Baztango Udal Artxiboa.

Oinordetza-zatiketa: *Mariage en Labourd.*
Irudia hemendik hartua: Archives Départementales: Pyrenées Atlantiques AD-PA:
•"Ehalceco etchearen bordaren..." AD-PA III E 9531.
•"Oyercoreneco andre saharary..." AD-PA III E 9539.
Dokumentuen erreferentziak eta transkribapenak: *Mariages en Labourd sous l'Ancien Régime : les contrats de mariage du Pays de Labourd sous le règne de Louis XVI : (étude juridique et sociologique)* / Maïté Lafourcade.-- [Leioa] : Universidad del País Vasco = Euskal Herriko Unibertsitatea, 1989, Annexe 12, 574-584. or.

Gaztelako Kontseiluaren probisioa (edo Bergarako udal bilkuraren akta) elizkizunez: Gaztelako Kontseilua
Irudia hemendik hartua: Gaztelako Kontseiluaren probisioa elizkizunez: Gaztelako Kontseilua (1783) [euskarazko atala]: Bergarako Udal Agiritegia, Udaleko fondo historikoa, sailkapena A-01, signatura L/211, 166. o. [aurkia eta ifrentzua].

Cahier de doléances elebiduna: Lapurdi
Irudia hemendik hartua: *Pièces historiques de la période révolutionnaire en français et en basque. 1er fasc. : Cahier des voeux et instructions des Basques-Français pour leurs députés aux Etats-Généraux de 1789* / [J. Vinson ed.], Bayonne: P. Cazals, 1874.

http://gordailu.bilketa.eus/notice.php?q=id:692557

Frantziako Iraultzako testuak: Lapurdiko Komitatearen adierazpena Lapurdiko frankiziaren gainean
Irudia hemendik hartua: *Laphurdico Comitateac Laphurdiri* / [Laphurdico Comitatean eguina 1790, D'Hiriart, Dithurbide, Daguerresar].-- [S.l. : s.n.], [1795]. Azkue Biblioteka eta Artxiboko alea (AK-27/12).

Obra berriaren eskritura.
Irudia hemendik hartua: *Escritura para la Construcción de las Obras de Carpinteria para la Casa del Maestro de Primeras Letras* (Ultzama, 1796), in Archivo Real y General de Navarra / Nafarroako Errege Artxibo Nagusia, Protocolos Notariales, Notaría de Lizaso, Notario Marcos Larumbe, año 1796, núm. 28 (signatura de instalación. Caja 18.755/1).

Espainiako *cartilla constitucionala*
Irudia hemendik hartua: *Galdeac ta eranzubac, ceñetan Españiaco Uritarrai eracusten zayen beren gobernu-legue edo Constitucioac aguintcen dien bearric edo obligacioric aundienac, eta adieraci eguiaric aurreneco edo principalenac, Constitucio au, ta Españiar gucien arguia, edo ilustracioa, ta batez ere gende mearena chit maite dituan batec moldatuac = Cartilla civil del ciudadano español constitucional, para instruccion del pueblo / por un ciudadano amante de la constitucion y demas de la ilustracion del pueblo*, Tolosan Juan Manuel la Lamaren echean = Tolosa : En la imprenta de D. Juan Manuel de la Lama 1820. Eusko Legebiltzarraren bibliotekako alea.

http://www.liburuklik.euskadi.eus/handle/10771/8693

Bizenta Antonia Mogel (Espainiako Gotzainburuaren Artzain-idazkia itzuli eta argitaratu zuen, Toledoko Luis Borbon Kardinalak 1820-5-15ean egindakoa, gaztelaniaz eta euskaraz (Bilbo, 1820)
Irudia hemendik hartua: *Luis de Borbón por la Divina Misericordia presbítero cardenal de la Santa Iglesia Romana... = Luis de Borbon Jaungoicoaren onerechiz Erromaco Elexa Santuco Cardenal...* / [Bizenta Mogelek euskaratua]. Koldo Mitxelena Kulturuneko alea (J.U. 4771).

https://www.kmliburutegia.eus/Record/19915

Kontratuen *Gutun Liburutik* (Araba)
Irudia hemendik hartua: Jose Paulo Ulibarri Galindezen Gutunliburua delakotik: "AGUERCAIA. Bilboco Urian Agorran Ogueta Zortzi milezortzireunda Ogeta Zortzi, neure aurreti izkirabau ... " (229 eta 232. irudiak). Koldo Mitxelena Kulturuneko alea (J.U. 4147).

https://www.kmliburutegia.eus/Record/33499

Bizkaiko Batzar Nagusietako aktak (XIX. mendean)
Irudia hemendik hartua: *Juntas Generales del M.N. y M.L. Señorío de Vizcaya, celebradas só el árbol y en la iglesia juradera de Santa María de Guernica.-- Bilbao : Imp. y Lity. de Delmas é Hijos, 1846-1848. I.- Juntas ... celebradas ... desde el día 6 hasta el 13 de julio de 1846* [14-15. or.].
Azkue Biblioteka eta Artxiboko alea (HU-373/2).

Bergarako Hitzarmena: testu elebiduna
Irudia hemendik hartua: "Bergarako 1839ko ituna eta XIX. mendeko udal administrazioko beste testu batzuk euskaraz" / Cesar Gallastegi, Gotzon Lobera eta Andres Urrutia, in Karmel, 228. zk. (1999-4) 49. or.

Usurbilgo ordenantzak
Irudia hemendik hartua: *Ordenanzas municipales de la Villa de Usurbil = Usurbill-ko erriyaren ondenanzak*.-- San Sebastián : Imp. de Baroja, 1888. Koldo Mitxelena Kulturuneko alea. 18-19. or.

https://www.kmliburutegia.eus/Record/251662

Euskara foru aldundien zirkularretan. Bizkaia (1917-1919) Gipuzkoa (1918-1923)
Irudia hemendik hartua: *Euskara Foru Aldundien zirkularretan : Bizkaia (1917-1919), Gipuzkoa (1918-1923)* / Andrés M. Urrutia Badiola (arg.).-- Bilbao : Zuzenbidearen Euskal Akademia = Academia Vasca de Derecho, 2015. 130-131. or. (Bizkaia) eta 244-245. or. (Gipuzkoa).

Iparraldeko abere elkarteen eskriturak
Irudia hemendik hartua: *Jondoni-Petri Lagungarriaren arautegia (Olaso, 1927) eta Jondoni-Joani Lagungarriaren arautegia* (Urguri, 1930). Jatorrizko dokumentuak Senpereko notaria den Maître Christine Sanchette-Lannetteren zaintzapean, Henri Duhau ohorezko euskaltzainaren bidez eskuratuak.

II. Errepublika Espainiarraren dekretua nekazarien errenten gainean, Bizkaiko Diputazioak euskaratua
Irudia hemendik hartua: *Decreto del Gobierno Provisional de la República Española dictando normas para que los inquilinos o arrendatarios de fincas rústicas puedan solicitar la revisión de las rentas que consideren abusivas = Lateri'ko edozein erentadorek, berak gaur pagetan daben etxe-errentea lerregikoa dala baldin baderitxo ... Lateri'ko edozein erentadorek, berak gaur pagetan daben etxe-erentea laregikoa dala baldin baderitxo, erenta ori legez ikusi, ta bere neuria ekari daiten eskakizuna sartu al izateko, Españia'ko Erepublikea'ren Agintaritza nagusiak emoniko agindua.* Bilbao: Imprenta Provincial de Vizcaya, 1931. Koldo Mitxelena Kulturuneko alea (C95,F12). 1 eta 3. or.

https://www.kmliburutegia.eus/Record/174869

1936ko Autonomia Estatutua eta JA Agirreren zina.
Irudia hemendik hartua: *Diario Oficial del País Vasco = Euzkadi'ko Agintaritzaren egunerokoa* / con una introducción de Jesús María de Leizaola.-- 1'go zenb. (1936'gn. urrilak 9) = n. 1 (9 oct. 1936)-año 2, n. 252 (17 jun. 1937) = 2'gn. urtea, 252'gn. zenb. (1937'gn. garagarrilak 17)-- Durango : Leopoldo Zugaza, L.G. 1977. Azkue Biblioteka eta Artxiboko alea (UR-002/3).

Orixe: *Giza Eskubideen Adierazpena, 1948koa*
Irudia hemendik hartua: Gizonaren Eskubidegai Guzietaz Aitorkizuna, In: Euzko-Gogoa, 1go urtea, 3. zenb. (1950 epailla-yorrailla [mar.-api.]) ; 3 eta 33. or. Azkue Biblioteka eta Artxiboko alea (UR-013/4).

Gernikako 1979ko Autonomia Estatutua, Nafarroako 1982ko Foru Hobetzearen Legea
Irudia hemendik hartua:
Autonomi Estatutoa / Eusko Kontseilu Nagusia.-- San Sebastián : Ind. Gráf. Valverde, 1979. Azkue Biblioteka eta Artxiboko alea (OI-5453).
Foruaren hobeagotzea : 1841-1982.-- Iruñea : Nafarroako Gobernua, 1982. Azkue Biblioteka eta Artxiboko alea (OI-5168). 32-33. or.

Batzar Nagusiak.

1.- Arabako Batzar Nagusiak
Irudia hemendik hartuta: 13/2018 Foru Araua, irailaren 14koa, Arabako Batzar Nagusien Funtzionamendu Araudia aldatzekoa. *Arabako Lurralde Historikoaren Aldizkari Ofiziala*, 112. zenbakia, 2018ko irailaren 28koa. 1. or.

https://www.araba.eus/botha/Boletines/2018/112/2018_112_03593_E.pdf

2.- Bizkaiko Batzar Nagusiak
Irudia hemendik hartuta: Bizkaiko Batzar Nagusietako Araudia. 2020ko irailekoa. 13. or.

https://jggbizkaia.eus/fitxategiak/JJGG/Normativa/A1%202020%20septiembre%20web.pdf?hash=934c87078518b53d67c981b6df08cbc4

3.- Gipuzkoako Batzar Nagusiak.
Irudia hemendik hartuta: Gipuzkoako Batzar Nagusien Araudia (2019ko apirilaren bederatziko datan dagoen testu bateratua). 2019ko apirilekoa. 12. artikulua, 16. or.

https://www.gipuzkoa.eus/batzarnagusiak/araudia/Gipuzkoako-Batzar-Nagusien-ARAUDIA-[2019-04-09-testu-bateratua].pdf

Euskararen legea.
Irudiak hemendik hartuta: Azaroaren 24ko 10/1982 oinarrizko LEGEA, Euskararen erabilpena arauzkotzekoa. *Euskal Herriko Agintaritzaren Aldizkaria*, 160. zenbakia, 1982ko abenduaren 16koa. 3138 eta 3140. or.

https://www.euskadi.eus/y22-bopv/es/bopv2/datos/1982/12/8201955a.pdf

BOE euskaraz.
Irudiak hemendik hartuta: 2/2020 Lege Organikoa, abenduaren 16koa, Zigor Kodea aldatzekoa, judizialki ezgaituta dauden desgaituen esterilizazio behartua edo baimendu gabea ezabatzeko. *Boletín Oficial del Estado, 328. zenbakiaren euskarazko gehigarria*, 2020.eko abenduaren 17koa. 1-2 or.

https://www.boe.es/boe_euskera/dias/2020/12/17/pdfs/BOE-A-2020-16345-E.pdf

ESKER ONEKO OHARRA
Euskaltzaindiak bere esker ona erakutsi nahi die laguntza eskuzabala eskaini dioten jaun-andre eta erakundeei:

- *Bizkaiko Foru Liburutegia (Bilbo)*
- *Frantziako Biblioteka Nazionala (Paris)*
- *Koldo Mitxelena Kulturunea (Donostia)*
- *Bergarako Udal Artxiboa (Bergara)*
- *Baztango Udal Artxiboa (Elizondo)*
- *Archivo Real y General de Navarra / Nafarroako Errege Artxibo Nagusia (Iruñea)*
- *Bilketa: Euskal funtsen ataria (Baiona)*
- *Eusko Legebiltzarra (Gasteiz)*
- *Maître Christine Sanchette-Lannette notari andrea (Senpere)*
- *Henri Duhau ohorezko euskaltzaina (Senpere)*
- *Archives Départementales : Pyrénées-Atlantiques AD-PA / Departamenduetako Artxiboak: Pirinio Atlantikoak (Baiona)*

HITZAK LEGE

BIZKAIKO FORU BARRIA
V. MENDEURRENA 1526-2026 V CENTENARIO
FUERO NUEVO DE BIZKAIA

EUSKALTZAINDIA
REAL ACADEMIA DE LA LENGUA VASCA
ACADÉMIE DE LA LANGUE BASQUE

Bizkaia

BATZAR NAGUSIAK
JUNTAS GENERALES
BIZKAIA

AVD·ZEA
Academia Vasca de Derecho
Zuzenbidearen Euskal Akademia